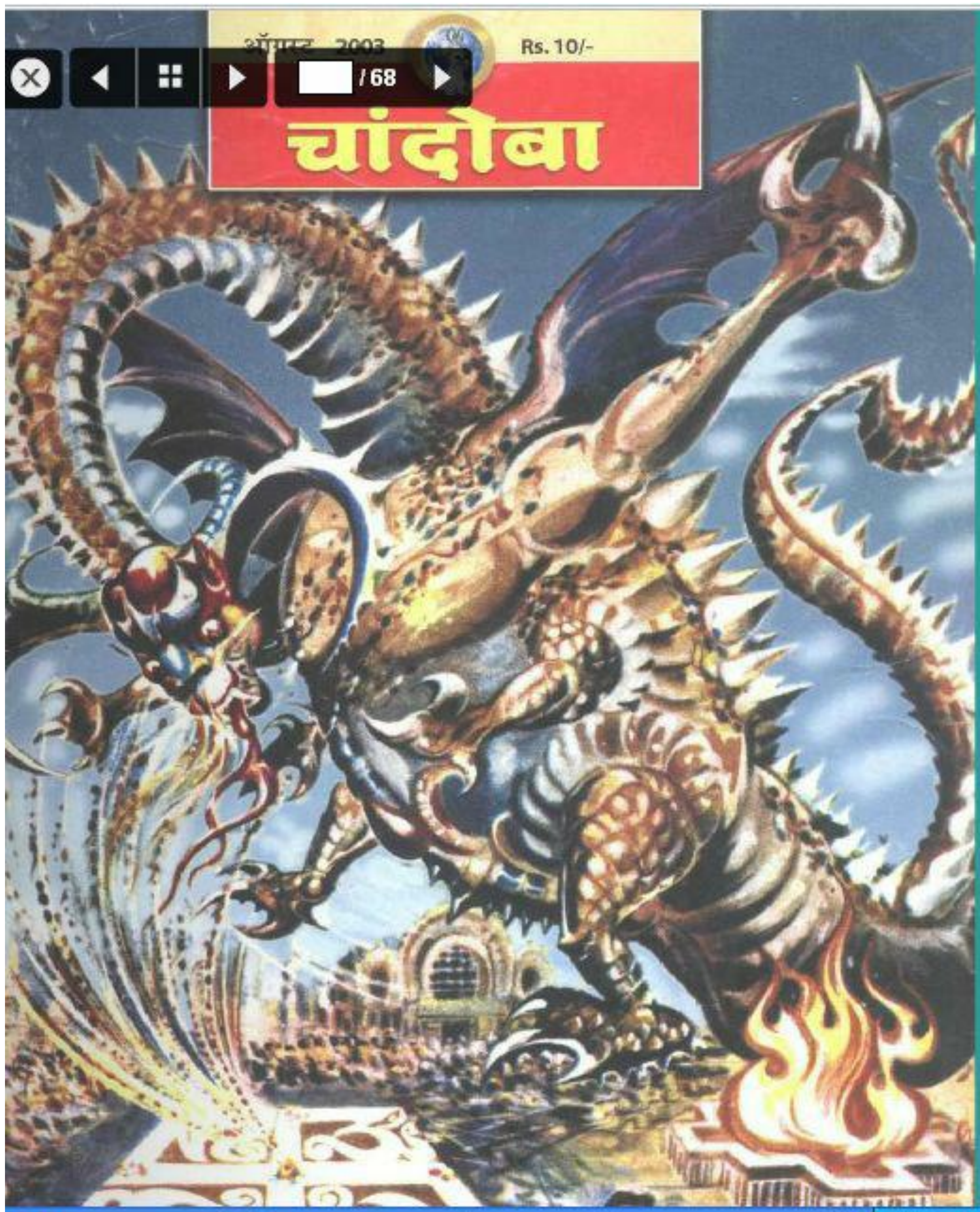

ऑगस्ट 2003
Rs. 10/-
चांदोबा

प्रकाश क…

भूपती एक कापडाचा प्रसिद्ध व्यापारी होता. त्याने व्यापारांत भरपूर अनुभव घेतला होता. त्याचबरोबर भरपूर पैसा व मानसन्मानही मिळवले होते. इतका श्रीमंत असूनही तो साधे सुती कपडे वापरत असे व साधे भोजन घेत असे. पण तो कंजूष नव्हता. अडीनडीला गरीबांना पैशाची मदत तो नेहमी करीत असे.

भूपतीच्या घरी अनेक वर्षांपासून रंगा काम करीत होता. तो कधीकधी भूपतीला विचारीत असे, ''मालक, आपल्यापाशी अपार संपत्ती आहे. आपण आरामांत दिवस घालवूं शकाल. पण आपण असं कां करीत नाही?''

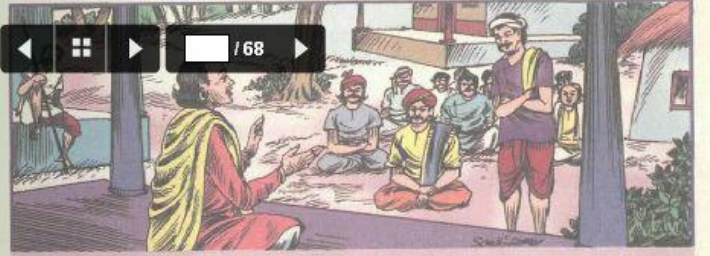
पण यावर भूपती याचे कांही उत्तर देत नसे. फक्त हंसून तो गप्प बसे.

एकदा भूपतीला धंद्यात प्रचंड नुकसान झाले, व त्याचे सर्वस्व गमावले. आपल्या मालकावर आलेली ही वाईट परिस्थिती पाहून रंगाने त्याला विचारले, ''मालक, हे काय असं झालं? एके काळीं आपण धनाढ्य होता, पण आज आपण निर्धन झालात. आपण अशा परिस्थितींत कसे काय राहूं शकाल?'' त्यावर भूपतीने हंसून म्हटले, ''रंगा, मी मालक होतो तेव्हांही मी सामान्य माणसासारखा राहात होतो. सुख हे क्षणभंगुर असतं. कष्ट मात्र सदैव करायला लागतात. जीवन हे प्रकार व अंधार यांचे मिश्रण आहे. मालक असताना जर मी चैनींत आयुष्य घालवलं असतं तर गरीबींत मला जीवन नरकासारखं वाटलं असतं. मी चांगल्या स्थितींत होतो तेव्हां दुःखी लोकांना मी मदत केली होती. त्यांच्यापैकी कांहीजण आता मला मदत करत आहेत.''

त्यानंतर हळूंहळूं भूपतीची सांपत्तिक स्थिती चांगली सुधारली, पण जीवनाबद्दलचा त्याचा दृष्टीकोण मात्र पूर्वीसारखाच राहिला.

- प्रभुराम आर.

महादेवाचा आशिर्वाद

शिवपुरचा ग्रामाधिकारी नागेश गांवकऱ्यांना फार त्रास देत असे. कांही लोकांनी विचार केला कीं नागेशच्या अत्याचारांबद्दल राजाला जाऊन प्रत्यक्षच सांगावं! पण दरवर्षी नागेश राणीला किंमती भेटी देत असे. म्हणून गांवकऱ्यांना वाटलं कीं कदाचित राजा त्यावर कांहीच कारवाई करणार नाही व उलट गांवकऱ्यांनाच दोषी ठरवेल.

त्या गांवांतल्या एका शेतकऱ्याच्या घरी भद्र नांवाचा एक पाहुणा आला. त्याने गांवातली दुर्दशा पाहून लोकांना सल्ला दिला. तो म्हणाला, ''नगरांत महादेव नांवाची एक ज्ञानी व्यक्ती आहे. ते उत्तम व आदर्श नागरिक आहेत. त्यांच्या वाणींत कांही निराळीच शक्ती आहे. त्यांना तुमच्या गांवात येण्यासाठी आमंत्रण द्या. तुमचे कल्याण होईल.''

सर्व गांवकऱ्यांनी मिळून चित्राक्ष नांवाच्या एका इसमास महादेवांकडे धाडले. त्याने गांवकऱ्यांच्या कष्टाबद्दल सविस्तर माहिती दिली आणि त्यांना विनवून तो त्यांना शिवपुरला घेऊन आला. महादेव चित्राक्षच्या घरींच राहायला लागले. संध्याकाळच्या वेळीं ते गांवकऱ्यांना पुराणांतल्या कथा वाचून दाखवीत, त्यांना उपदेश करीत आणि भलेपणाबद्दल, चांगुलपणाबद्दल, समजावून देण्याचा प्रयत्न करीत. ते सांगत होते, ''आता समजा, जे फळ आपण झाडांवरुन तोडलंय, त्याचा एक भाग सडलेला आहे; जर तो सडका भाग आपण खाल्ला तर आपली प्रकृती बिघडेल. पण फळाचा उरलेला चांगला भाग खाऊन आपण आपली भूक भागवतो आणि आपली प्रकृति चांगली ठेवतो. दुसऱ्या व्यक्तीलाही आपण याच दृष्टीकोनांतून पाहायला हवं. त्याचा चांगुलपणा, स्वभावांतले गुण आपण लक्षांत ठेवले पाहिजेत आणि त्याच्या स्वभावांतल्या दोषांकडे दुर्लक्ष करायला हवे.''

त्यांनी सांगितलेल्या गोष्टींमुळे गांवकरी प्रभावित झाले. ते एकमेकांना मदत करुं लागले, एकमेकांशी प्रेमाने वागायला लागले. नागेशच्या जुलमी, कठोर कारवायांबद्दल ते कमी बोलायला लागले. अशा तऱ्हेने महादेव यांचे आगमन हे नागेशच्यादेखील फायद्याचे ठरले.

एके दिवशीं चित्राक्षची गाय नागेशच्या शेतांत चरण्यासाठीं घुसली. नागेशच्या नोकरांनी गाय पकडली आणि गोठ्यांत बांधली. नागेशने चित्राक्षला ही बातमी कळवली व सांगितले कीं या गुन्ह्याबद्दल त्याला शंभर मोहरा दंड मोहरा भरावा लागेल.

चित्राक्ष नागेशला भेटायला स्वतःच गेला आणि त्याने विनंती केली, "मी एवढी मोठी रक्कम कुठून भरुं शकणार? गाईची किंमतदेखील तितकी होत नाही. मी चाऱ्यासाठी पैसे भरायला तयार आहे." पण नागेशने त्याचे मुळींच ऐकले नाही व म्हटले, "दोन दिवसांत जर तू हा दंड भरला नाहीस तर तुला दररोज दहा फटक्यांची शिक्षा होईल. आणि हे ही मान्य नसेल तर तू हे गांव सोडून निघून जा."

चित्राक्ष नागेशच्यासमोर रडला - भेकला, पण कांही उपयोग झाला नाही. जेव्हां ही गोष्ट महादेवाला कळली तेव्हां त्यांनी चित्राक्षला समजावून सांगत म्हटले, "तू दुःखी होऊं नकोस. जर तुझी बाजू न्यायाची असेल तर भगवान तुला धन देऊन तुला मदत करतील."

त्याच दिवशी संध्याकाळीं चित्राक्ष घराच्या मागच्या बाजूला रोपें लावण्यासाठी जमीन खणत होता, तेव्हां एकदम खणखण् असा आवाज आला. त्याने जास्ती खोदलं तर तिथें त्याला तांब्याचा एक घडा दिसला. घड्यांत सोन्याच्या मोहरा होत्या. त्यांतल्या त्याने शंभर मोहरा काढल्या आणि दंड भरला. त्याने गाय घरी परत आणली.

नागेशने तपास केला व चित्राक्षने एवढ्या मोहरा कुठून मिळवल्या ते समजल्यानंतर, चित्राक्षला निरोप पाठवला, "जे धन तुला मिळाले आहे, ते तुझे नसून राजाच्या मालकीचे आहे. राजाचे धन त्याच्या प्रतिनिधीकडे, म्हणजे ग्रामाधिकाऱ्याकडे सोंपवणे हे तुझे कर्तव्य आहे. जर त्यांतली कांही रक्कम तू खर्च केली असलीस तर व्याजासहित ती द्यायला हवीस."

हे कळल्यानंतर महादेव चित्राक्षला म्हणाले, "घाबरुं नकोस. ग्रामाधिकाऱ्याला सांग कीं तुला त्या तांब्याच्या घड्यांत मोहरा नाहीत पण काळे विंचू मिळाले आहेत. परमेश्वराची कृपा असेल तर त्यांत त्याला काळे विंचूच मिळतील." चित्राक्षने तसं केलं आणि झालं ही अगदी तसंच!

एके दिवशी चित्राक्षचा शेजारी रतन हा एका अडचणींत सांपडला. त्याची बहीण फार सुरेख होती. नागेशने आग्रह धरला कीं तिचा विवाह नागेशच्या मुलाशी व्हावा. नागेशचा मुलगा कुरुप होता आणि आपल्या वडिलांपेक्षांही जास्त दुष्ट व पापी होता. काय करावं ते रतनला समजेना, म्हणून

तो महादेवांकडे आला. त्यांनी त्याला म्हटले, "अरे, काळजी करुं नकोस. तुझ्या बहिणीचे लग्न एका चांगल्या सुशील तरुणाशी होईल."

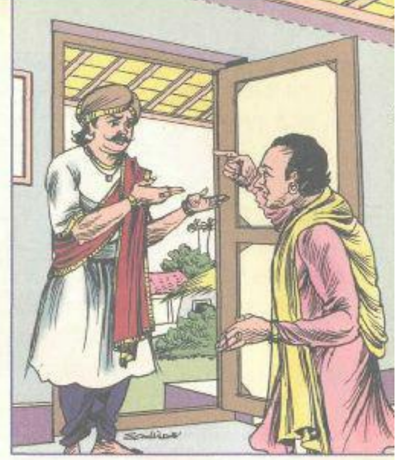
दुसऱ्याच दिवशी राजदरबारांत काम करणाऱ्या चंद्रचा विवाह रतनच्या बहिणीशी व्हावा असा प्रस्ताव घेऊन कांही मंडळी राजधानीहून आली आणि चंद्र राजाच्या मर्जीतला विश्वासू कर्मचारी होता. म्हणून नागेशने त्यांत जास्त ढवळाढवळ केली नाही. पण महादेवांची वाणी खरी ठरते असा साऱ्या गांवभर मात्र चांगलाच प्रचार झाला. गांवकरी त्यांच्या अडचणी घेऊन येत होते आणि महादेवांचा आशिर्वाद घेऊन ती मंडळी चिंतेतून मुक्त होत होती.

नागेशला हे समजलं तेव्हां तोही त्यांना भेटायला आला व म्हणाला, "आपल्या आगमनाने गांव पावन झाला आहे. माझी विनंती आहे कीं आपण मलाही आशिर्वाद द्यावा."

महादेवने गंभीर स्वरांत म्हटलं, "कुणी मागितलाय म्हणून मी आशिर्वाद देत नाही. परमेश्वराच्या सांगण्यानुसारच मी वागतो. मी असहाय्य आहे. मी तुला आशिर्वाद देऊं शकत नाही."

"मला वाटतं, मला आशिर्वाद द्यायची आपलीच इच्छा नाही. मी परमेश्वराकडे शब्द टाकूं शकणार नाही, पण देवासारखाच देशाचा राजा, त्याच्याकडे शब्द टाकूं शकतो. तुम्ही कसं काय तेव्हां टाळणार, ते मग पाहातो ना मी!" असं म्हणून रागाने नागेश तिथून निघून गेला.

जेव्हां शिवापुरच्या गांवकऱ्यांना ही गोष्ट समजली, तेव्हां ते सगळेजण एकत्र होऊन महादेव

यांना भेटायला आले, व म्हणाले, "महाराज, राजाला इथें बोलावून घेण्याइतकी शक्ती नागेशमधें आहे. आपला आशिर्वाद मिळाला कीं नागेश जास्तच जुलमी होईल व लोकांना त्रास देईल. आपल्या वाणींत अद्भुत शक्ती आहे. त्याला आपण आशिर्वाद नका देऊं, शाप द्या!"

त्यावर महादेवांनी हंसतच सांगितले, "माझ्या वाणीचा उपयोग मी फक्त आशिर्वाद देण्यासाठींच करतो, शाप देण्यासाठी नव्हे! परंतु अयोग्य व्यक्तीला दिला जाणारा आशिर्वाद, आपोआप शाप बनतो."

महादेव यांच्याबद्दलची माहिती राजाच्या कानावर गेली. महादेव आपल्याला कोणता आशिर्वाद देतील हे जाणण्यासाठी राजालाही उत्सुकता वाटली. त्याने शिवपुरला जाण्याचा विचार केला आणि तसा निरोप नागेशला पाठवला.

त्यानंतर दोन दिवसांनी शिवपुरांत राजाच्या आगमनानिमित्त गांवकऱ्यांची एक सभा भरली. त्यावेळीं नागेशने महादेवांचा जाहीर सत्कार केला व म्हटले, "महात्मन्, आपला आशिर्वाद खरा होतो. म्हणून आता आपण राजेसाहेबांना व मला आशिर्वाद द्यावा."

महादेवांनी राजाल सादर वंदन केले व म्हटले, "दुसऱ्यांचे भले करणाऱ्यांना आशिर्वाद द्यायची जरुर नसते किंवा आशिर्वाद मागण्याचीही आवश्यकता नसते. खरं बघायला गेलं तर मोठ्या लोकांचे सत्कार्य हेच आशिर्वाद बनतात."

राजा नाराज होऊन म्हणाला, "आम्ही आपल्याकडे आशिर्वाद मागतो आहोत. आपण तो देणार किंवा नाही ते स्वच्छ, स्पष्ट, सांगावं!"

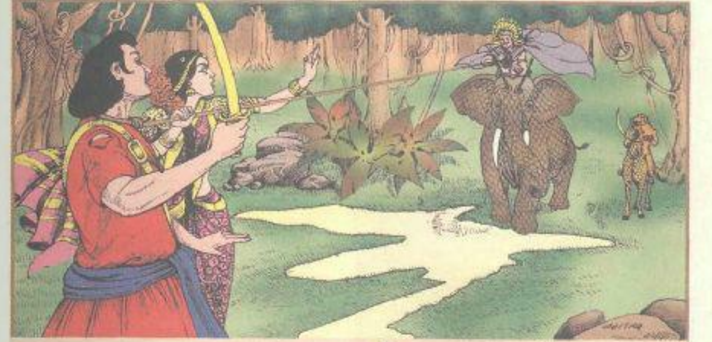
महादेवने नम्रपणें सांगितलं, "माझ्या आशिर्वादावर आपला अपार विश्वास आहे, पण कधीकधी, कांही लोकांसाठी आशिर्वादाचे शाप बनतात. त्यासाठी नागेशची तयारी असेल तर त्याला आशीर्वाद देण्यांत मला कांहीही अडचण नाही."

नागेश म्हणाला, "हो, मी तयार आहे." "तर मग ऐका, नागेशने गांवकऱ्यांशी जसे वर्तन केले आहे, त्याची दामदुप्पट त्यालाही सोसावी लागेल. हा माझा आशिर्वाद आहे." महादेवांनी सांगितलं.

ते ऐकल्याबरोबर नागेशचा चेहरा उतरला. महादेवांचे शब्द खोटे ठरत नाहीत हे त्याला ठाऊक होतं. तो राजाचे पाय धरुन अजीजीने म्हणाला, "महाराज, मला क्षमा करावी. मला महादेवांचा आशिर्वाद नको आहे. त्यांचा आशिर्वाद परत घ्यावा असे आपणच त्यांना सांगावे."

नागेश काय लायकीचा इसम आहे हे राजाने ताबडतोब ओळखले. त्याने त्याचक्षणीं नागेशला त्याच्या जागेवरुन पदच्युत केले आणि राजा महादेवांना नम्रपणें म्हणाला, "असल्या नालायक माणसाला मीच ग्रामाधिकारीपद दिलं होतं. म्हणून आपण मला दिलेला आशिर्वाद आहे, त्याचा शाप बनण्याची शक्यता आहे. म्हणून मी आपल्याकडे आशिर्वाद मागण्याचे धाडस करणार नाही. आता याच्यापुढें शिवपुरचा ग्रामाधिकारी म्हणून आपणच राहावे व जनतेला मार्गदर्शन करावे व आशिर्वाद द्यावेत."

मायासरोवर

18

(शेरसिंह व गणाचारीला बंदी बनवून सिद्धसाधक हिरण्यपुरच्या राजा कनकाक्षला भेटायला गेला. हंसांच्या रथांतून जयशीलला अरण्यांत एके ठिकाणीं वाघाच्या जवळजवळ तोंडी पडणारी कांचनमाला दिसली. जयशीलने कांचनमालाचे रक्षण केले. त्यावेळीं एका झाडाच्या आडून मायासरोवरेश्वरने जयशीलच्या गळ्याच्याभोंवती पडेल असा एक फांस फेकला. त्यानंतर...)

आपल्या गळ्यांत पडलेला फांस पाहून जयशील क्षणभर चक्रावला. त्याने वळून पाहिले. त्याला जलग्रहावरचा मायासरोवरेश्वर आणि त्याच्या शेजारी एका घोड्यावर मकरकेतु दिसले. जयशीलने स्वतःला सांवरले. आपल्या गळ्यांतल्या फांसाची दोरी तलवारीने कापावी असे त्याला वाटले, पण त्याने थांबून सरोवरेश्वराच्या दिशेने बघितले.

आपल्या हातांतल्या दोरीला जरा खेंचत मायासरोवरेश्वर म्हणाला, "जयशील नांवाचा महावीर तूंच ना? तू दोरी कापणार होतास, मग थांबलास कां?"

"अरे हो, आत्ता मी समजलो; तुम्ही मायासरोवरेश्वर आहात ना? तुम्ही माझ्या गळ्यांत दोरीचा फांस फेकलात, पण फांसाची दोरी ओढून तुम्ही माझे प्राण घ्यायला हवे होते, पण तुम्ही तसं कां केलं नाहीत? सांगा तरी त्याचं कारण!" जयशीलने विचारलं.

"मी एका सरोवराचा राजा आहे. कुणा महान

महासत्व मानवांच्या प्रश्नांची उत्तरे देण्याची मला आवश्यकता नाही." मायासरोवरेश्वरने म्हटलं.

संतापलेला जयशील कांही उलट उत्तर देणार, तेवढ्यांत हे सारे दृश्य भयचकित डोळ्यांनी बघणारी कांचनमाला पुढे होऊन म्हणाली, "मामाजी, हंसांच्या रथांतून खाली पडूनदेखील तुम्ही सुरक्षित आहात, हे पाहून मला फार आनंद झालाय. पण यांचे, जयशीलचे मात्र तुम्ही कांहीही नुकसान करुं नका, कारण ह्यांनीच मला वाघाच्या तावडीतून सोडवलं आहे."

"पोरी कांचना! मी तो सारा प्रसंग स्वत:च पाहिला आहे. मला ह्याला मारायचे नाही. मला ह्याला जिवंतपणींच मायासरोवरला न्यायची इच्छा आहे. म्हणून मी याला ठार केले नाही."

मायासरोवरेश्वरने उत्तर दिले. जयशीलकडे वळून कांचनमालाने त्याला सांगितलं, "माझे मामाजी आपल्याला कांहीही करणार नाहीत. आपण स्वेच्छेने आमच्याबरोबर मायासरोवरला कां येत नाही?"

"कांचना, यांत माझ्या इच्छेला वाव आहेच कुठे? या मायासरोवरेश्वरांना वाटतंय कीं मला पकडून बंदी म्हणून ते मला घेऊन जात आहेत! जर माझ्या मनांत आलं तर मी एका क्षणांत ही दोरी माझ्या तलवारीने कापूं शकतो." जयशीलने उत्तर दिले.

हे शब्द ऐकल्यावर मायासरोवरेश्वर मकरकेतुला म्हणाला, "मकरकेतु, या जयशीलला पळून जाऊं देऊं नकोस. हा फांस मी जरा आवळतो म्हणजे जबरदस्तीने मृत्यु कसा होतो ते याला समजेल."

मकरकेतूच्या चेहऱ्यावरची अनिच्छा स्पष्टपणें समजत होती. पण आपल्या राजाच्या आज्ञेचं पालन तर अवश्य करायला हवं, म्हणून त्याने आपला घोडा जयशीलच्याजवळ नेण्यासाठी पुढें नेला. ते पाहून भीतीने कांचनमाला किंचाळली जयशीलच्या गळ्यांत लटकलेली दोरी तिने दोन्ही हातांनी पकडली व ती म्हणाली, "मामाजी, तुम्ही ही दोरी ओढून ह्यांच्या गळ्याला फांस लावलात तर मला ते सहन होणार नाही. मी सुद्धां याच दोरीच्या फांसांत आपली मान अडकवून मरुन जाईन."

"छे! कांही तरीच! इतक्या थोड्या वेळांत गोष्ट इथवर आली होय?" असं मनांत म्हणून दोनचार क्षण मायासरोवरेश्वर खाली मान घालून विचार करीत होता; नंतर त्याच्या मनांत आले, "प्रयत्न करुन पाहाण्यांत कसली आलीय चूक?" आणि मान वरती करुन तो बोलला, "जयशील, तू ही दोरी जरुर कापून टाकशील, पण या जलग्रहापासून

तू कसा स्वत:चा बचाव करशील? हा तुला पायदळीं तुडवेल आणि आपल्या मोठ्या दांतानी भोसकून तुझा नाश करील?"

"फारच छान! प्रयत्न करुन तरी पहा कीं!" असं बोलून जयशील तलवार उपसणार, तेवढ्यांत मकरकेतु खालच्या आवाजांत गंभीरपणे बोलला, "जयशील, घाई करुं नकोस. तुला मायासरोवरला नेण्यांत मायासरोवरेश्वराचा कांही हेतू आहे, त्यांत एक रहस्य लपलेले आहे. तुलाही सरोवरला जायचे आहे ना? मग या संधीचा नीट लाभ उठव कीं!"

मकरकेतु हे आपल्या भल्यासाठींच सांगतो आहे असं जयशीलला वाटले. आत्तापर्यंत कनकाक्ष राजाच्या मुलांपैकी कांचनमालाच सांपडली होती. परंतु राजकुमार कांचनवर्मा मात्र अजून मायासरोवरांतच बंदी होता. पण कांचनमाला तर आपल्याला पळवून नेणाऱ्या मायासरोवरेश्वराला मामाजी म्हणून त्यांना आदराने संबोधित होती. यामुळें जयशीलला आश्चर्य तर वाटलेच, पण त्याबरोबर मनांत शंकाही उत्पन्न झाली.

त्यानुसार जयशीलने विचारले, "ठीक आहे, मायासरोवरेश्वर! तुम्ही माझ्यापेक्षां जास्त बलवान आहात, मी तुमच्या ताब्यांत आहे. परंतु मला सांगा कीं आता तुम्ही माझ्याशी कसा व्यवहार करणार आहात?"

"आपली हार तू मान्य करतो आहेस, पण यांत कांही तुझा वेगळा हेतू तर नाही ना?" जयशीलच्या तोंडाकडे निरखून पाहात मायासरोवरेश्वराने उलट विचारले.

"जे दुर्बल असतात, त्यांना दुटप्पीपणें वागावे लागते. पण मी कोणत्या प्रकारचा माणूस आहे हे

एव्हांना मकरकेतुला समजलं असेलच. काय मकरकेतु, मी बरोबर बोलतो आहे ना?" जयशील म्हणाला. "मी यापूर्वींच महाराजांना सांगितलंय कीं आपण महान सत्वशील श्रेणींतले आहात!" मकरकेतुने उत्तर दिले.

"जयशील, तुझी सत्त्वपरीक्षा मी सरोवरला पोंचल्यानंतर करीनच. पण आत्ता यावेळीं तू आमच्याबरोबर येतो आहेस ना?" असं म्हणून मायासरोवरेश्वराने मकरकेतुकडे एकवार पाहिले व विचारले, "हे बघ, यापूर्वीं आपण एक जलवृक राक्षस पाहिला होता. तो दुष्ट तिथें आणखी कांही वाईट करीत असेल ते सांगता येणार नाही."

"आधी हे सांगा, याक्षणीं माझ्या गळ्यांत जो दोरीचा फांस आहे, त्याचा हेतू काय आहे?" जयशीलने विचारले, मायासरोवरेश्वराकडून कांही उत्तर मिळण्यापूर्वींच कांचनमालाने हंसत हंसत जयशीलच्या गळ्यांतला फांस काढला आणि

आपल्या मंजुळ आवाजांत ती म्हणाली, "हा गळफांस नाही, माझ्या मामाजींनी आपल्या गळ्यांत घातलेली ही कमळदेंठाची माळ आहे."

"कहाणी लौकरच संपणार असं दिसतंय. ही सुंदरी बिचारी सर्वतोपरी कमनशिबी आहे. जलवृक राजाचा अंत करण्यांत या व्यक्तीने जर मला मदत केली तर फार उपकार होतील." मायासरोवरेश्वराने मनोमन विचार केला.

"महाराज, आज्ञा करावी. आता मी काय करायचे आहे?" मकरकेतुने सरोवरेश्वरास विचारले.

"आपण सगळेजण सरोवरांत जाणार आहोत, तेव्हां तू मार्ग दाखव." मायासरोवरेश्वरने सांगितलं.

"जयशील आपल्या मागोमाग पायीं चालत कां येणार आहे?" जयशीलकडे पाहात मकरकेतुने विचारलं.

"कांचना माझ्याबरोबर जलग्रहवर स्वार होऊन येईल. जयशील व तू घोड्यावर बसून या." मायासरोवरने सुचवलं.

कांचनमालेला पुन्हां सरोवरांतच नेणार हे ऐकून जयशील गोंधळून गेला. तो मकरकेतुला म्हणाला, "मकरकेतु! कांचनमालेने पुन्हां सरोवरांत जावं हे मला आवडणार नाही, पळवून नेलेल्या दोन्ही मुलांना मी सोडवून आणीत व कनकाक्षराजाच्या स्वाधीन करीन असं मी त्यांना वचन दिलंय."

मायासरोवराने रागीट नजरेने जयशीलकडे पाहिलं. कांचनमालानेही नाराजाने जयशीलकडे बघत चढया आवाजांत म्हटले, "मला नि माझ्या भावाला अरण्यांतून पळवून नेले आहे हे जरी खरे असले, तरी आम्ही कुणाचेही बंदी नाही. मी माझ्या भावाला बरोबर घेतल्याखेरीज मातापित्याकडे परत कशी जाऊं शकेन? तुम्हाला शक्य झालं तर माझ्या भावाची मुक्तता करा." आणि ती वेगांत जलग्रहाजवळ गेली, आणि मायासरोवरेश्वराच्या हाताचा आधार घेऊन ती जलग्रहावर चढू बसली.

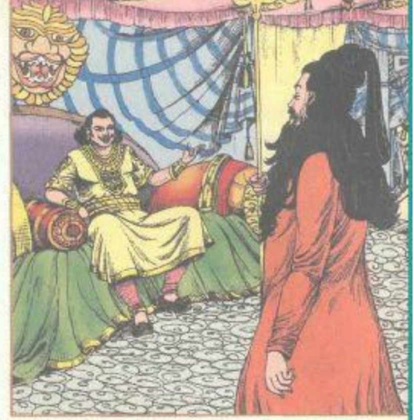
जयशीलने स्तिमित होऊन विचारले, "अरे मकरकेतु, हे सगळं मला कांही निराळंच दिसतंय. राजाच्या मुलांचे अपहरण, मायासरोवर या गोष्टी खोट्या तर नाहीत ना?"

"यावेळीं आपण घोड्यावर स्वार तर व्हा; बाकी साऱ्या गोष्टी सरोवरांत पोंचल्यावर आपोआप आपल्याला समजतील." मकरकेतुने उत्तर दिले.

जयशील मुकाट्याने मकरकेतुच्या घोड्यावर त्याच्यामागे बसला. मायासरोवरेश्वराने जलग्रहाला खूण केली. त्याबरोबर तो वेगाने पुढे जाऊं लागला. त्याच्यामागून मकरकेतुने आपला घोडा नेला. त्या वेळीं जयशीलला एकदम सिद्धसाधकाची आठवण आली. "सिद्धसाधकाने माझ्याबरोबर अरण्यांत खूप कष्ट सोसले आहेत. मी अचानक जर नाहीसा झालो तर त्याला काय वाटेल बरं? मी मेलो आहे असं तर त्याला वाटणार नाही ना?" जयशीलच्या मनांत विचार उचंबळले.

जयशील इकडे याच विचारांत गुंगला होता; तर तिकडे घोडदळाचा नेता वीरसेन याने सिद्धसाधकास राजा कनकाक्षाच्या अरण्यांतल्या तंबूवर नेले. राजाने त्याला ओळखले व विचारले, "अरे, तुझ्याबरोबर मुलांना शोधायला निघालेला तो तरुण जयशील कुठे आहे? तुम्ही सारे इतक्या दिवसांत परत आला नाहीत. म्हणून मी मंत्र्यांच्यावर राज्यकारभार सोंपवला, आणि माझी मुलें शोधण्यासाठी मी स्वतः अरण्यांत आलो आहे."

"महाराज, राजपुत्र व राजकुमारीचे अपहरण करणारे लोक मायासरोवर नांवाच्या स्थानांत राहणारी विचित्र माणसें आहेत. ती पाण्यांत व पाण्याबाहेर जिवंत राहू शकतात. त्यांच्या कांही लोकांना आम्ही बंदी बनवलेले आहे. त्यांचा राजा मायासरोवरेश्वर प्रथम नरभक्षक लोकांच्या हातांत पडला होता. नंतर माझ्याही हातांत सांपडला होता, पण तो वांचला आणि पळून गेला. तरीही काळजी करुं नये. त्या मायासरोवरात राहणारा आणखी एक जलवृक राक्षस आता माझा दास बनला आहे. ते सरोवर कुठे आहे त्याचा

ठावठिकाणा आपल्याला त्याच्याकडून काढता येईल."

"अस्सं! अशी गोष्ट आहे तर!" असं म्हणून राजा कनकाक्षने आपली दगडी गदा खांद्यावर ठेवली आणि सिद्धसाधकाच्या पाठीमागे उभा असलेल्या जलवृकला पाहून विचारले, "सांग, जयशील कुठे आहे?"

"जयशील मायासरोवरच्या दोन राजसेवकां-बरोबर हंसाच्या रथावर स्वार झाला व अरण्यांत त्या राजाचाच शोध घेत होता. पण मायासरोवरचा राजा आमच्या हाती लागल्यानंतर पळून गेला हे त्याला माहीत नाही." सिद्धसाधकाने उत्तर दिले. "हंसांचा रथ?" हे शब्द ऐकून कनकाक्ष व त्याचे सेवक आश्चर्यचकित झाले.

त्याच वेळीं, थोड्या दूर अंतरावर झाडांच्या सांवलीत कांहीतरी गडबड सुरुं झाली. तिथल्या दोन सैनिकांशी नरभक्षक बोलत होते. त्यांना

कांहीतरी गुप्त गोष्ट माहीत आहे असं ते सांगत होते. म्हणून त्यांना नरवानरावर स्वार होऊन हिंडत असलेल्या भुतांच्या नेत्याकडे घेऊन जावे अशी त्यांची मागणी होती.

शिपायांनी त्यांना सहज प्रश्न केला, "तुम्ही कोण आहात? कुठून आलात?"

सिद्धसाधकाने एका राजसेवकाला आदेश दिला. "तिथें कसली गडबड चाललीय ते पहा, आणि त्या दोघांना माझ्याकडे घेऊन ये."

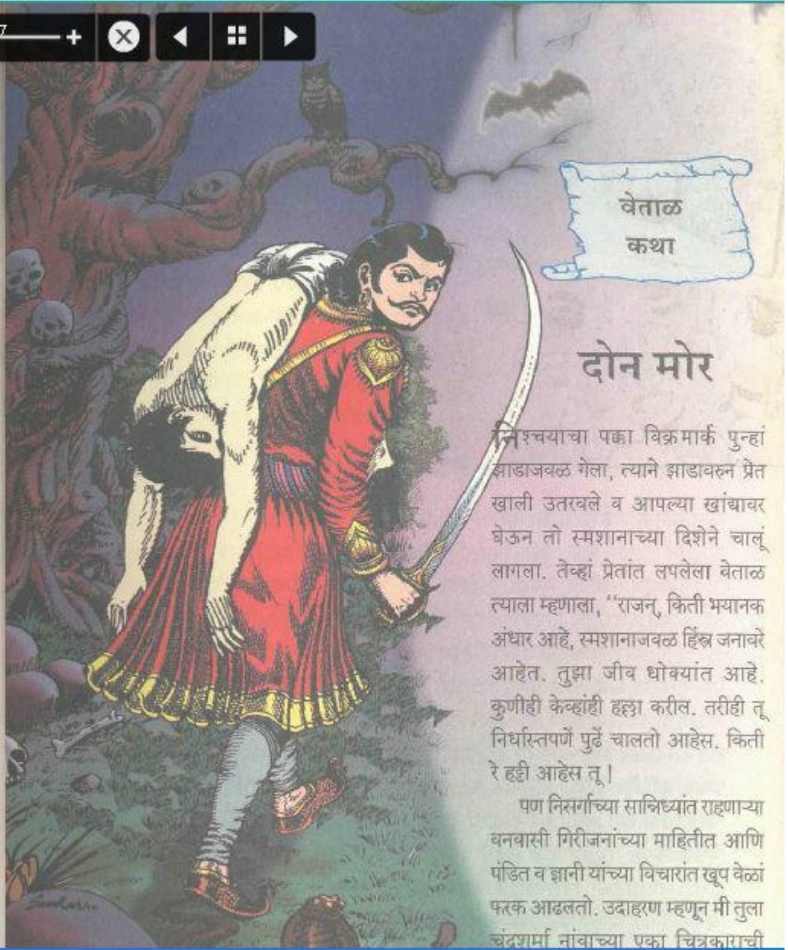
थोड्याच वेळांत ते नरभक्षक सिद्धसाधका-जवळ पोंचले आणि त्याच्या पायावर लोटांगण घालून म्हणाले, "महोदय! आपण आमचा नेता आणि पुजारी गणाचारी यांना मुक्त केलंत तर आम्ही आपल्याला एक रहस्य सांगू."

सिद्धसाधकाच्या मनांत संदेह निर्माण झाला कीं या लोकांना एखादे जबरदस्त रहस्य ठाऊक असले पाहिजे. म्हणून त्याने जलवृक राक्षसाला आज्ञा केली कीं घोड्यांना बांधलेल्या दोन नरभक्षकांना मुक्त करुन साधकासमोर घेऊन यावे. जलवृकने जाऊन शेरसिंह आणि गणाचारी यांना बंधनमुक्त केले, त्या दोघांना दोन हातांत पकडून, त्यांना उचलून तो घेऊन आला आणि सिद्धसाधकाच्यासमोर आणून उभे केले. सिद्धसाधकाने नरभक्षकांना विचारले, "सांगा, कोणते रहस्य तुम्ही आम्हाला सांगणार आहात?"

"भुतांचे पुढाऱ्यांनो! आपल्या हातून वांचलेले व पळून जाणारे मगरीच्या चेहऱ्याचे, आणि विचित्र हत्तीवर स्वार होऊन येणारे लोक आम्ही शोधत होतो, तेव्हां त्या लोकांनी आपल्यासारखा एक मनुष्य व एका मुलीला पाहिले. आमच्या लोकांच्या मनांत शंका आली कीं त्यांच्यावर हल्ला केला तर ते धोक्याचं ठरेल. म्हणून आम्ही झाडांच्या बुंध्यांमागे लपून बसलो होतो. त्यावेळीं तो विचित्र हत्तीवाला त्या दोघांना आपल्या वाहनांत बसवून पर्वतांच्या दिशेने पळून गेला. आणखी एक गोष्ट - हंसांच्या रथांतून उतरणारे कांही लोक पूर्वदिशेला इथून पांच कोस अंतरावर कुणाला तरी शोधत आहेत असं कळलं." नरभक्षकांनी माहिती दिली.

(क्रमशः)

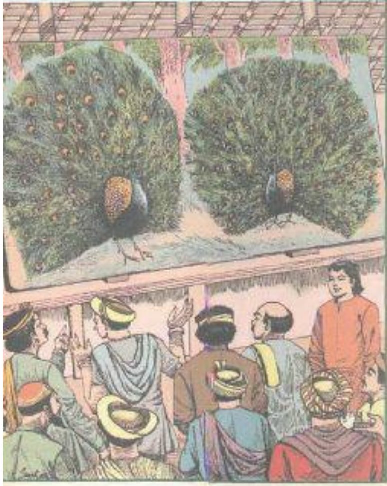

वेताळ कथा

दोन मोर

निश्चयाचा पक्का विक्रमार्क पुन्हां झाडाजवळ गेला, त्याने झाडावरुन प्रेत खाली उतरवले व आपल्या खांद्यावर घेऊन तो स्मशानाच्या दिशेने चालूं लागला. तेव्हां प्रेतांत लपलेला वेताळ त्याला म्हणाला, "राजन्, किती भयानक अंधार आहे, स्मशानाजवळ हिंस्त्र जनावरे आहेत. तुझा जीव धोक्यांत आहे. कुणीही केव्हांही हल्ला करील. तरीही तू निर्धास्तपणें पुढें चालतो आहेस. किती रे हट्टी आहेस तू!

पण निसर्गाच्या सान्निध्यांत राहणाऱ्या वनवासी गिरीजनांच्या माहितीत आणि पंडित व ज्ञानी यांच्या विचारांत खूप वेळां फरक आढळतो. उदाहरण म्हणून मी तुला चंद्रशर्मा नांवाच्या एका चित्रकाराची

कथा सांगतो. लक्ष देऊन ऐकलीस तर तुझा शीण दूर होईल.'' आणि वेताळ पुढील गोष्ट सांगू लागला.

''महाराज सुवर्णदेव, सुवर्णदेशाचा राजा होता. तो अत्यंत दयाळू व विचारी होता. आपल्या देशाची निसर्गसंपत्ती वाढावी यासाठी तो सातत्याने प्रयत्न करीत असे. वन्य प्राणी, पशुपक्षी यांचे संरक्षण करण्यासाठी त्याने खूप चांगले नियम केले होते व ते पाळले जातील याबद्दल तो जागरुक होता. प्रत्येक वर्षी दिवाळीच्या दिवसांत बैलांची शर्यत त्या राज्यांत होत असे. जे बैल चांगले धष्टपुष्ट व निरोगी दिसत, त्यांना राजा विशेष बक्षीसे देत असे. मनमोहक निसर्गचित्रे रंगवणाऱ्या चित्रकारांनाही पारितोषिके देऊन त्यांचा सत्कार करीत असे.

राजधानीजवळच्या गांवात चंद्रशर्मा राहात होता. तो एक चांगला चित्रकार होता. जर कुणी आपले चित्र रेखाटायला त्याला सांगितले, तर थोड्याच वेळांत तो त्यांचे चांगले चित्र काढून देत असे. म्हणून कित्येक रसिक धनवंतांनी त्याच्याकडून आपली चित्रें रंगवून घेतली होती.

त्यावर्षी दिवाळीच्या उत्सवांत चित्रकारांसाठी जी स्पर्धा ठेवील जाईल त्यांत भाग घ्यायचा चंद्रवर्माने निश्चय केला. म्हणून त्याने दोन हात लांब व एक हात रुंदीच्या जाड कापडी फलकावर दोन सुंदर मोरांचे चित्र काढले. ते मोर पाहिल्यानंतर असे वाटत होते, कीं ते जणूं कांही आपले पिसारे फुलवून, एकमेकांसमोर खुषींत नाचत आहेत.

ते चित्र पाहून एक जाणकार म्हणाला, ''वा, वा, किती देखणे चित्र आहे हे! आपल्यासमोरच हे मोर जणूं कांही नाचत आहेत असं वाटतंय. घराच्या प्रवेशद्वारावर जर हे चित्र लावलं तर घराची शोभा द्विगुणित होईल.''

दुसरा एक तज्ञ चित्रकार म्हणाला, ''मोराच्या कंठाचे रंग फारच सुरेख मिसळले गेले आहेत. या रंगात इतक्या नाजूक छटा दाखवणं अतिशय कठीण आहे. आणि त्यांत अशी तकाकी व झळाळी कधी पाहिली नव्हती. महाराजांनी जर हे चित्र पाहिलं तर शंभर मोहरांचे बक्षीस ते लगेच देतील.''

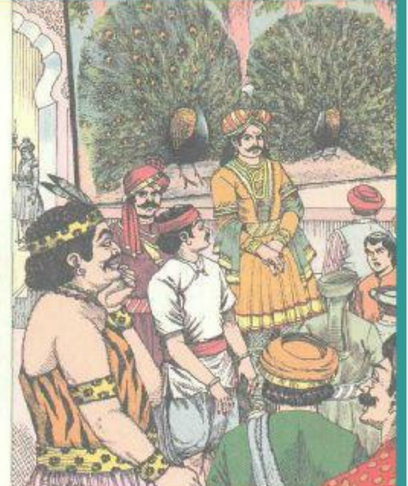
चंद्रशर्मा या स्तुतीमुळें हुरळून गेला. त्याला हे बोलणें फार आवडले. आपल्या बोटांतली जादू

अप्रतिम आहे याचा त्याला अभिमान वाटला. जे रसिक त्याच्या मोरांची प्रशंसा करीत होते, त्यांच्यापैकीं प्रत्येकाला तो विचारीत होता, ''खरंच कां हे मोर इतके देखणे आहेत?'' इतरांकडून स्तुतिस्तोत्रें ऐकण्यासाठीच तो असं विचारीत होता. त्यानंतर ते चित्र त्याने एका मलमलीच्या मऊ चौघडींत गुंडाळून एका पेटींत जपून ठेवले.

दिवाळीच्या दिवशी आपल्या एका मित्राला घेऊन चंद्रशर्मा बैलगाडींतून स्पर्धेत भाग घेण्यासाठी राजधानीला निघाला. स्पर्धेत भाग घेणाऱ्यांची अगोदर चांचणी होणार होती. चंद्रशर्माचे चित्र पाहून सारे अधिकारी मंत्रमुग्ध झाले.

महाराजांना चित्र आवडले व कौतुकाने ते म्हणाले, ''हेच चित्र बक्षीसपात्र आहे.'' इतरांनी होकारार्थी माना डोलावल्या, व त्या चित्राचे भरपूर कौतुक केले. तिथें बैलांच्या शर्यतींत भाग घेणाऱ्या शेतकऱ्याबरोबर एक आदिवासी आला होता. ही स्तुतीसुमने ऐकून तो खुदकन हंसला. महाराज व इतर सरदारांनी त्याच्याकडे जळजळीत नजरेने पहिले. तो घाबरला व तिथून मागच्यामागे जायचा प्रयत्न करुं लागला. पण महाराजांनी म्हटले, ''थांब, हे चित्र पाहून तू कां हंसलास ते सांग. घाबरुं नकोस. तू वनांत राहणारा आहेस, त्यामुळें तुला मोरांची चांगलीच माहिती असेल, होय ना?''

त्या आदिवासी तरुणाने महाराजांकडे व चंद्रवर्माकडे ओशाळवाण्या नजरेने पाहिले व तो

म्हणाला, ''महाराज, या चित्रांत फार मोठी चूक झालीय!''

''अस्सं! आम्हाला जी चूक कळली नाही ती तुला कळलीय होय? सांग पाहूं काय ते.'' महाराजांनी चढ्या स्वरांत सांगितले.

''महाराज, फक्त पुरुष मोरच पिसारा फैलावतो. लांडोर ही कोंबडीसारखी असते. ती नाचूं शकत नाही. तिला आकर्षित करण्यासाठीच मोर पिसारा उभारुन नाचतो. एक पुरुष मोर कधीही दुसऱ्या नरासमोर पिसारा फैलावत नाही. जर भांडण असेल तरच तो दुसऱ्या मोराजवळ येतो.''

त्या आदिवासीचे बोलणें ऐकून सारेच चकित झाले व त्यांना रागही आला. परंतु चंद्रशर्माने मात्र

एकदा त्याच्याकडे पाहिले, मान खाली घातली आणि आपले चित्र पुन्हां त्या मलमलींत गुंडाळले. महाराजांना वंदन करुन तो निमूटपणें तिथून चालता झाला."

ही गोष्ट सांगून वेताळाने राजाला म्हटले, "राजन्, चंद्रशर्माने काढलेल्या चित्राची प्रशंसा तिथें असलेल्या सर्वांनी व महाराजांनी देखील केली होती. ते सर्व विद्वान, जाणकार अधिकारी होते. त्यांच्यासमोर एका माणसाने हे चित्र चुकीचे आहे असं सांगणे हे त्याचा मूर्खपणा दाखवणे आहे, नाही कां? त्याच्या या टीकेवर न रागवता चंद्रशर्मा मुकाट्याने सभेंतून निघून गेला. हा त्याचाही असमंजसपणा प्रदर्शित झाला. नव्हे कां? माझ्या या शंकांची उत्तरे ठाऊक असूनही जर तू गप्प राहिलास तर तुझ्या मस्तकाची शंभर शकले होऊन पडतील."

त्यावर विक्रमार्कने उत्तर दिले, "तो आदिवासी निसर्गाच्या सान्निध्यांत, शुद्ध मोकळ्या हवेंत राहाणारा होता. साहजिकच अरण्यांतल्या पशुपक्षांविषयी त्याला खूप माहिती होती. चंद्रशर्माने जे मोरांचे चित्र रंगवले होते, ते खरं म्हणजे त्या पक्ष्यांच्या नैसर्गिक स्वभावाविरुद्ध होते. त्याकारणाने त्या चित्रांत ही चूक राहिली. हे त्या आदिवासी तरुणाचे अज्ञान नव्हे; उलट त्याच्या सूक्ष्म अवलोकनाचे हे उत्तम उदाहरण आहे. आता चंद्रशर्माबद्दल सांगायचं तर तो चित्रकलेंत पारंगत होताच, पण त्याचे चित्र सत्यपरिस्थितीला धरुन नव्हते. त्याने मिसळलेल्या रंगांचे अद्भुत चित्रण पाहून महाराजांसकट बघणारे सारे मोहित झाले होते. म्हणून त्यांनी ते चित्र पुरस्कारास पात्र ठरवले. परंतु त्या आदिवासीच्या बोलण्यांतले निखळ सत्य आणि वस्तुस्थिती ही दोन्ही निर्विवाद होती, योग्य होती. चंद्रशर्मा प्रामाणिक होता आणि त्याचे निसर्ग सृष्टीचे ज्ञान कमी होते हे त्याच्या लक्षांत आले व त्याला आपल्या चित्रांतली चूक मान्य होती, म्हणून तो निमूटपणे तिथून गेला."

राजाचे मौन भंग करण्यांत सफल झालेला वेताळ पुन्हां शवासहित गायब झाला आणि झाडावर जाऊन बसला.

(आधार : सुचित्राची रचना)

शुभशकुनी हार

शंभूप्रसाद हा कृष्णराजपुरचा जमीदार होता. त्याचा व त्याच्या कुटुंबियांचा लोक आदर करीत असत. शंभूप्रसादच्या निधनानंतर त्याची पत्नी रत्नाही जमीनदारीचा सारा व्याप सांभाळूं लागली. त्यांचे चारी मुलगे आईच्या देखरेखीखाली काम करुं लागले आणि जमिनदारीच्या कारभार समर्थपणें पाहात होते. त्या चौघांच्यात कधी मतभेद झाला नाही. भाऊ असावे तर असे, असं लोक म्हणत. पण हे मात्र खरं, कीं जरी भावांच्यात एकी होती तरी या मोठ्या परिवारांतल्या सुनांमधे कधीकधी लहानमोठी भांडणे होत होती. पण सासू रत्नावली याबाबतींत इतकी हुशार होती कीं या भांडणांची बातमी कधी घराच्याबाहेर गेली नाही.

ज्या दिवशी त्यांच्या घरांतल्या नोकराची, शिवची पत्नी गौरी लग्न होऊन त्या गांवांत राहायला आली, त्याच दिवशी रामराजाला, सर्वांत धाकट्या मुलाला मुलगा झाला. गौरी दिसायला चांगली होती व नीटनेटकी होती. घरांतले सारे काम ती मोठ्या हुशारीने करायला लागली. तिची ही कामाची पद्धत पाहून रत्नावली तिच्यावर खूष होती. दोन महिन्यांतच दोघींना एकमेकींचे स्वभाव समजले आणि रत्नावलीची गौरीवर माया जडली. गौरीच्याशिवाय घरांतली कामें चटकन उरकणार नाहीत, असं वाटून रत्नावली तिला भरपूर पगार देऊं लागली. ही गोष्ट सगळ्या सुनांना आवडली नाही.

अशी तीन वर्षे उलटली. रामराजाच्या पत्नीला यावेळीं मुलगी झाली. तोपर्यंत घरांतली सारी माणसें रामराजाच्या छोट्या मुलाचे खूप लाड करीत असत. त्याला प्रेमाने बाळराजा म्हणून हांक मारीत, त्याला जवळ घेऊन खाऊ देत, पापा घेत किंवा त्याला घेऊन बाहेर जात होते. त्याच्यासाठी शहरांतून खेळणी आणली जात असत. परंतु जेव्हां ही छोटी बाळी जन्मली, तेव्हां सगळेजण तिचेच कौतुक करुं लागले. तिला पाळण्यांत झोंपवताना अंगाई-गीत म्हणणें, तिला मांडीवर थोपटून झोंपवणे, यांत आईवडील व इतर मंडळी खूष असत. पण त्या छोट्या दादाला मात्र हा आकस्मिक बदल पाहून वाईट वाटले. त्याला ही बहीण आवडेनाशी झाली. तिला हात लावायला म्हणून जवळ गेला तर तो तिला बोचकारत असे. साहजिकच ती रडायची! हा राग वाढतच चालला,

पद्मलता राठोड

तेव्हां सर्वांना वाटलं कीं कांही दिवस या मुलाला शहरांत त्याच्या मामाकडे, आजोळीं राहायला पाठवावं.

हे जेव्हां त्याला सांगितलं गेलं, तेव्हां आईला सोडून जाण्यास त्याने साफ नकार दिला व भोकाड पसरले. कांहीही झालं तरी मामाच्या घरी जायचं नाही असा हट्ट तो करुं लागला. तेव्हां गौरीने प्रेमळपणे त्याची समजूत घातली आणि त्याला सांगितले कीं ती देखील त्याच्याबरोबर मामांच्या घरी येईल. गौरी सोबत येते आहे हे कळल्यावर तो कबूल झाला. गौरीचं माहेरही त्याच शहरांत होतं. आणि दुसऱ्या दिवशी गौरीबरोबर बाळराजे गेले.

त्याच दिवशी थोरली सून चंद्रमती हिच्या गळ्यांतला चपलाहार नाहीसा झाला. ती रोज तो गळ्यांत घालत असे. त्यादिवशी आंघोळीच्या आधी तो हार तिने देवघरांत ठेवला होता. आंघोळीनंतर पूजाअर्चा व इतर कामांच्या धांदलीत ती तो हार गळ्यांत घालायला विसरली.

दुपारची जेवणे झाली आणि त्यानंतर हार ठेवलेल्या जागेवर दिसत नाही हे तिच्या लक्षांत आले. ती खूप घाबरली. तो हार चार पिढ्यांतल्या थोरल्या सुनांच्या गळ्यांत नेहमी असे. तसा रिवाजच होता. तो शुभशकुनी, लाभलेला हार आहे असा रत्नावलीचा गाढ विश्वास होता. तोच हार अचानक नाहीसा कसा झाला याबाबतीत सर्वांनाच आश्चर्य वाटले. बरं, जर चोर घरांत शिरला असेल, तर तो एकच हार फक्त घेऊन कसा जाईल? कुणाचाही तर्क चालेना.

"नुकतंच मला समजलं कीं थोरल्या भावजींचे दिवटे चिरंजीव; अभ्यासाच्या नांवाखाली शहरांत राहातो आणि नुसत्या उनाडक्या करतो. पैसे सगळे उडवले असतील आणि म्हणूनच त्याने चंद्रमतीचा हार चोरला असेल." दुसरी सून कामेश्वरीने आपल्या पतीला सांगितलं.

"कोणत्या बिळांत कोणता सांप लपलेला असतो ते कुणाला ठाऊक! आपल्या धाकट्या भावाची मुलगी आहे चांगली; सगळ्यांशी अगदी गोड गोड बोलते, पण ती मात्र चांगलीच लबाड आहे. दोन दिवसांपूर्वी माझ्या चंद्रकोरी कानांत घालून शाळेंत गेली. बरं झालं, संध्याकाळीं मी तिला पहिल्यावर लगेच माझी कर्णफुलं मागून घेतली. आता बहुतेक तिला हा चपलाहार गळ्यांत घालून शाळेंत जायची इच्छा झाली असेल आणि तिने तो घातला असेल. काय सांगावं, हरवला देखील असेल तिने!" तिसरी सून राजलक्ष्मीने आपल्या पतीच्या कानांत फुसफुस केली.

"सासूबाई, आपण कांहीतरी सांगा हो. आजकाल नोकरांच्यावर इतका विश्वास नाही ठेवता येत. ते जिथें असतात, तिथेंच त्यांना राहूं द्यावं! आता ही गौरी पाहा, जेव्हां पाहावं तेव्हां साऱ्या घरभर मोकळेपणीं हिंडतफिरत असते. मला तर तिचाच

संशय येतोय." चौथ्या सूनबाईंनी आपली शंका व्यक्त केली.

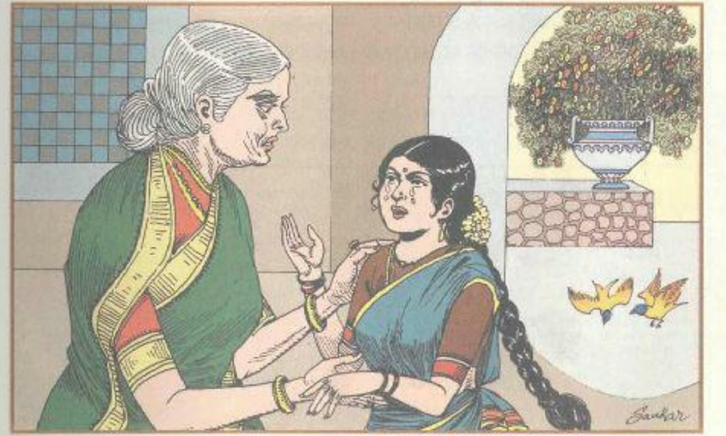
"बाळराजाच्याबरोबर ती अगदी उत्साहाने शहरांत गेली. त्याच्यामागे तिचा कांहीतरी नक्की हेतू असणार. तो हार आपल्या आईजवळ द्यायचा बेत करुन तिने हे सगळं ठरवलं असेल." थोरल्या सूनबाईंनी धाकटीची री ओढली.

पण गौरीविषयी रत्नावलीच्या मनांत यत्किंचित ही संशय नव्हता. पण त्याक्षणीं परिस्थिती इतकी विचित्र झाली होती कीं रत्नावलीला कुणाचाही संशय घेणे अशक्य होते. तिने याच्यावर कांहीच मत दिले नाही. गप्प बसणें हा सर्वांत उत्तम मार्ग होता.

दोन महिने उलटले, तरी हाराबद्दल पुढे कांहीच कळलं नाही. गौरी बाळराजाला घेऊन घरी परत आली. त्या दिवशी संध्याकाळीं थोरल्या मुलाने, सूर्यनारायणाने, शिवला बोलावून त्याला विचारले, 'हे बघ, मी तुला आपल्या घरांतला नोकर कधी मानला नाही. नेहमी आपला भाऊ मानला आहे. घरांतल्या सगळ्याजणांना तुझ्याविषयीं आपुलकी आहे. एका बाबतीत तू मला मदत करायला हवीस. कांहीही असो, तुझी पत्नीगौरी लहान आहे, अल्लड आहे. तूच तिला विचार कीं तो हार तिने घेतला होता कां? आणि जर घेतला असला तर आता तो हार कुठे आहे?"

त्या रात्रीं शिवने आपल्या पत्नीला याबद्दल विचारले. कांहीही उत्तर न देता गौरी सरळ रत्नावलीच्या खोलींत गेली व म्हणाली, "बाईसाहेब, आपण माझ्या आजीसारख्या मला वाटता. म्हणून तर आपल्याकडून खूप सारं कामकाज मला शिकता आलं. चोरी म्हणजे काय असतं, मला ते कांही माहित नाही. कुणाचीही शपथ घेऊन मी हे सांगायला तयार आहे." असं रडतरडत ती म्हणूं लागली.

रत्नावलीने तिला समजावलं, चुचकारलं आणि परत तिच्या खोलींत पाठवलं. पण हाराच्या चोरीचा कांही

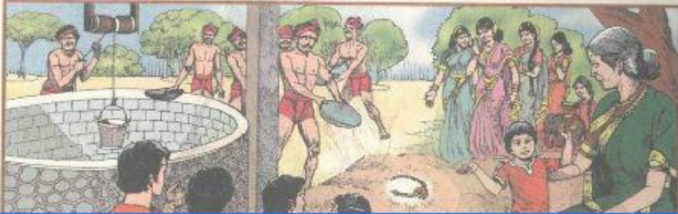
तपास लागेना. दिवसेंदिवस गौरीची चिंता वाढतच होती. लौकरच उन्हाळा सुरुं झाला. एक दिवस शिवने थोरला भाऊ सूर्यनारायण यास विचारले, "मालक, मागल्या अंगणांतली विहीर पारच आटलीय. ती एकदा उपसायला हवी आहे. हे काम करुन घ्यायचं कां?"

पाण्याची टंचाई होतीच, म्हणून सूर्यनारायणने होकार दिला. विहीरींतला गाळ उपसण्याचे काम सुरुं झाले. चारपांच मजूर या कामासाठी आले होते. घरांतली सगळी मंडळी विहिरीजवळ जमली. विहिरींतून बादल्या, टोपल्या भरुन चिखल, गाळ बाहेर काढला जात होता. चारपांच टोपल्याभरुन गाळ त्यांनी कांठावरती बाजूलाच फेंकलेला होता. त्यानंतर विहिरींतून थाळ्या, पेले, अशा एकेक वस्तू बाहेर येऊं लागल्या. चिखलांत लडबडलेला खेळण्यांतला हत्ती विहिरीतून बाहेर काढला, आणि आजीच्या मांडीवर बसलेले छोटा बाळराजा उठून उभा राहिला व म्हणाला, "मीच हा हत्ती इथें फेंकला होता. माझा हत्ती, माझा हत्ती, मला द्या."

"देतो ना बाळा, पण तू सांग तू आणखी काय काय फेंकलंस विहिरींत?" आजीने मोठ्या प्रेमाने बाळराजाला विचारले.

"फक्त हत्तीच नाही कांही, मी खूप वस्तू आंत टाकून दिल्या." बाळराजाने सांगितलं. मजुरांनी आणखी गाळ उपसला, त्यांत तो चपलाहार चमकत होता तो दिसला. हे काम बाळराजाचंच आहे हे लगेच सर्वांच्या लक्षांत आले. कारण मनांत राजा आपल्या बहिणीवर चिडला होता. तिच्या जन्मानंतर त्याच्याकडे कुणी फारसे लक्ष देत नव्हते. त्याच्या छोट्या बहिणीला नुसता त्याने हात लावला तर रागावत होते. आता तो मोठा भाऊ होता म्हणून त्याचेच कांहीतरी चुकत होते! पण त्यावेळेला बाळराजाच्या नाराजीकडे इतरांनी सरळ दुर्लक्ष केले.

आपल्या नातवाच्या मस्तकावरुन प्रेमाने हात फिरवीत रत्नावलीआजी म्हणाली, "आमच्या छोट्या बाळराजांच्या या कामामुळें कितीतरी संशयी विचार मनांत येत राहिले. पण एक मात्र खरी गोष्ट - मागचा पुढचा विचार न करता कुणावरही आळ घेणे हे अतिशय चूक आहे. हा अधीरपणा चांगला नाही. पुरावा नसताना कुणावरही संशय घेणे हे त्या माणसाचा अपमान करण्यासारखे आहे. म्हणून इतके दिवस मी निमूटपणे सगळं ऐकत होते. पण आत्ता तुमचे सर्वांचे संशय फिटले. आपल्या घरांतला पिढीजात दागिना, हा चपलाहार आपल्याला परत तर मिळाला आहे. तो शुभशकुनी हार आहे." गप्प उभे असलेल्या शिव व गौरीला व आपल्या सुनांना व मुलांना उद्देशून रत्नावली म्हणाली.

चौधरींची अहिंसा

देवीचा उत्सव वर्षांतून एकदा येतो तसा आला. जमीनदाराच्या प्रशस्त वाड्याच्या भव्य दालनांत कालीमातेची भृत्तिकेची मूर्ती कुशल कलावंतांनी बनवलेली होती. देवीची साग्रसंगीत पूजा मोठ्या थाटांत चालली होती. सनई चौघड्यांचे सूर सकाळपासूनच सतत कानावर पडत होते. पुरोहितांचे मंत्रपठण एकीकडे चाललेच होते. पूजाविधी चालूं होता तिथें शेंकडो स्त्रिया व पुरुष जमले होते. निमंत्रितांची रीघ लागलेली होती. जमीनदार चौधरी सर्वांचे स्वागत मोठ्या प्रेमाने व हंसतमुखाने करीत होते.

त्यानंतर उत्सवांतला सर्वांत गंभीर व भयानक प्रकार होता. त्यावेळीं अनेक बोकडांचा बळी दिला जात असे. कांहीजण तिकडे पहाण्याचे टाळत, कांहीजण भेदरुन जात, पण तरीसुद्धां ते तिथून हलत नसत. अर्थात, कांही थोड्या मंडळींना या क्रूर गोष्टींत आनंद मिळत होता.

पण ज्याची लोक उत्सुकतेने वाट पाहात बसत, तो सर्वांत जास्त लोकप्रिय कार्यक्रम म्हणजे त्यानंतरची जेवणावळ! बळी दिलेली जनावरें कापून त्यांच्या मांसाचे निरनिराळे पदार्थ बनवले जात. व प्रसाद मानून, त्याचा मनसोक्त आस्वाद सारे निमंत्रित व घरांतली मंडळी घेत असत.

दोन घागरींवर पाय

रविवर्मा भुवनगिरीचा राजा होता. त्याच्या राज्यांत रंगनाथ नांवाचा एक वैद्य राहात होता. वैद्यकी बरोबरच चित्रकलेंतही तो तरबेज होता. कोणत्याही माणसाला त्याने एकदा पाहिले कीं त्याचे हुबेहूब चित्र तो काढूं शकत असे.

एके रात्री दोन व्यक्तींनी त्याचे दार मध्यरात्रीं ठोठावले. रंगनाथने दार उघडतानाच त्यांना विचारले, ''कोण आहात तुम्ही?''

त्यांच्यापैकी एकाने रंगनाथला उत्तर दिले, ''आम्ही शेजारच्या गांवात राहाणारे आहोत. व्यापाराच्या कामासाठी इथें आलो होतो. पण चोरांनी आमचं सगळं कांही लुटलं. आता आम्ही पायीपायी परत जात होतो. अंधार पडला होता म्हणून रस्ता नीट दिसत नव्हता. ह्याने चुकून कुत्र्याच्या शेपटीवर पाय दिला आणि तो कुत्रा चिडून ह्याला चावला. आपण एक निष्णात वैद्य आहात हे आम्हाला ऐकून माहीत आहे, म्हणून आम्ही तुमच्याकडे अशा अवेळीं आलो. याच्या जखमेवर कृपा करुन मलमपट्टी कराल कां?''

रंगनाथने पाहिलं तर खरोखरच त्या दुसऱ्या माणसाच्या गुडघ्याखाली रक्ताचे ओघळ दिसत होते.

त्याने ती जखम स्वच्छ करुन त्यावर मलम लावले आणि पट्टी बांधली. त्या दोघांनी कृतज्ञता व्यक्त करुन ते तिथून निघून गेले.

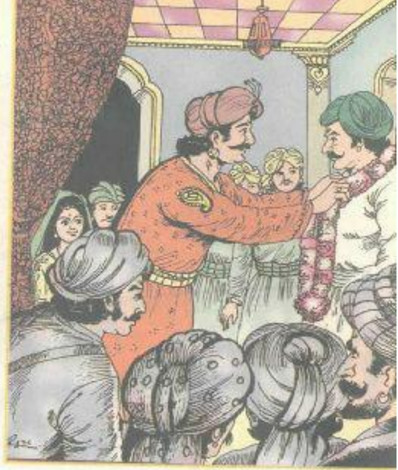
औषधोपचार करीत असताना रंगनाथ त्यांना नीट न्याहाळून बघत होता. त्यांचे चेहरे अतिशय अस्वस्थ व भेदरलेले दिसत होते हे त्याला जाणवले. क्षणभर रंगनाथला वाटलं कीं हेच दोघे तर चोर नसतील? हा विचार मनांत येताच ते दोघे गेल्यानंतर त्याने त्यांची चित्रें काढली.

दुसऱ्या दिवशी सैनिकांच्या घोषणेवरुन रंगनाथला कळलं कीं आदल्या रात्रीं राजा रविवर्माची हत्या करण्याचा प्रयत्न झाला होता. अर्ध्या रात्रीं दोन व्यक्ती सुरे घेऊन राजाच्या अंतःपुरांत शिरले होते, पण संरक्षक शिपायांचा ओरडा ऐकून ते तिथून पळाले. सैनिकांनी त्यांचा पाठलाग केला, पण अंधाराचा फायदा घेऊन ते निसटले व दिसेनासे झाले.

परशुराम गुप्ता

रंगनाथची शंका बरोबर होती. त्याने काढलेली चित्रें घेऊन तो नगराध्यक्षाकडे गेला, आणि त्या रात्रींची घटना त्याने त्यांना सविस्तर वर्णन करुन सांगितली. त्या चित्रांच्या मदतीने नगराध्यक्षाने त्या दोन्ही चोरांना पकडले.

राजाने त्या दोघांना फांशीची शिक्षा दिली. रंगनाथचा आदरपूर्वक सत्कार केला. त्या चित्रांमुळे अपराधी पकडले गेले म्हणून रंगनाथला एक मूल्यवान वस्तू भेटीदाखल दिली गेली.

या सत्कारामुळें रंगनाथची साऱ्या राज्यांत वाखाणणी झाली व त्याला खूप प्रसिद्धी मिळाली. त्यामुळें त्याला चित्रकलेंत जास्त रस निर्माण झाला. तो चित्रें काढण्यांतच जास्त वेळ घालवूं लागला. वैद्यकीच्या व्यवसायांत त्याला गोडी वाटेनाशी झाली. कधीकधी आजारी रुग्ण त्याच्याकडे आले तर तो नीट चिकित्सा करीत नसे. हळूंहळूं लोकांचा त्याच्यावरचा विश्वास उडाला. उपचार करुन घेणाऱ्या लोकांची संख्या कमी होत गेली.

त्याचवेळीं आजूबाजूच्या प्रदेशांत दुष्काळ पडला. भुवनगिरी राज्यांतून एक चांगली नदी वाहात होती, त्यामुळें जरी पाऊस नव्हता, तरी या राज्यांतल्या लोकांचे हाल झाले नाहीत. शेजारच्या राज्यांतून इथें लोक वस्ती करण्यासाठी येऊं लागले.

स्थलांतर करणाऱ्या अशा लोकांमधें विश्वकेतु नांवाचा एक मध्यमवयीन गृहस्थ होता. तो वैद्यकी शिकलेला होता, व पूर्वी एकदा त्याची रंगनाथशी भेटही झालेली होती. रंगनाथ एक उत्तम वैद्य आहे हे विश्वकेतुला ठाऊक होतं. सध्यां रंगनाथला फक्त चित्रकलेंतच रुची आहे व वैद्यकीच्या व्यवसायाकडे त्याचे दुर्लक्ष होते आहे, ही बातमी त्याला लोकांकडून समजली. आता रंगनाथकडे फारसे रुग्ण जात नव्हते असं लोकांनी सांगितलं होतं.

विश्वकेतुने शहराच्या बाहेरच्या बाजूला एक मोठे घर भाड्याने घेतले आणि त्याने तिथे वैद्यकीचा व्यवसाय सुरुं केला. रंगनाथच्या बेपर्वाईला कंटाळलेले लोक आता विश्वकेतुकडे औषधांसाठी जाऊं लागले.

इकडे रंगनाथची मिळकत बंद झाली होती. जे सांठवलेले होते ते संपत आले. रोजचा खर्च

भागवणे त्याला कठीण जाऊं लागले. यापुढें काय करावे हे त्याला समजेना. याविषयी सल्ला घ्यावा म्हणून तो आपल्या मामाच्या गांवी जायला निघाला. मामा दुसऱ्या जवळच्या गांवात राहात होता.

जेव्हां रंगनाथ गांवाबाहेर पडला तेव्हां त्याला एक मोठे जुने कौलारु घर दिसले. रंगनाथनेही लोकांकडून विश्वकेतुबद्दल ऐकले होते. हे त्याचेच घर असावे हे रंगनाथने चटकन ताडले. त्यावेळीं विश्वकेतु घराच्या ओसरीवर बसून सनई वाजवीत होता.

रंगनाथला आपल्याकडे येताना पाहून विश्वकेतु उठून उभा राहिला. त्याने आश्चर्याने विचारले, ''आपण आणि इकडे?'' असं म्हणून त्याने रंगनाथला आदरपूर्वक प्रणाम केला, आणि त्याला बसायची विनंती करुन तो पुढे म्हणाला, ''रंगनाथराव, मी आपल्याला ओळखतो. पण मला आपण कांही ओळखत नसणार! माझं नांव विश्वकेतु आहे. आमच्या राज्यांत पाऊस पडला नाही व दुष्काळ पडला. म्हणून मी आता इथें राहायला आलो आहे.''

त्याच्या स्नेहशील बोलण्यामुळें रंगनाथ खूष होऊन त्याला म्हणाला, ''तुम्ही सनई फारच छान वाजवता हां!''

विश्वकेतुने हंसून म्हटले, ''लहानपणापासून मी हे वाद्य वाजवायला शिकलोय खरा, पण माझा मुख्य व्यवसाय वैद्यकीचा आहे. सनईवादनावर मी भरपूर पैसा कमावला. त्याकाळीं माझं नांवही गाजत होतं. राज्यपुरस्कारदेखील मिळाला. माझं सारं लक्ष संगीतात होतं. वैद्यकीकडे माझं लक्ष

लागेना. साहजिकच माझ्याकडे रोगी येण्याचे बंद झाले. तेव्हां माझ्या लक्षांत आलं कीं सनईवादना-मुळें पोटाला पुरेसं मिळतंच असं नाही. पण हे जरा उशीरां लक्षांत आलं!''

''हरकत नाही. पण त्यानंतर तुम्ही काय केलंत?'' रंगनाथने आतुरतेने विचारलं.

''आपला निर्वाह चालवण्यासाठी मी एक व्यवसाय स्वीकारला आणि स्वतःच्या आत्मतृप्तीसाठीं दुसऱ्या व्यवसायाची निवड केली. अनवधानाने मी आत्मसंतोष हेच सर्वस्व मानले, आणि त्यांत बुडालो. ही माझी चूक महागांत पडली. आता मी या नव्या शहरांत आलो आहे. इथें मला कुणीही ओळखत नाही. म्हणून लोक माझ्या औषधोपचारांवर विश्वास ठेवतील असं वाटतं. कधीकधी स्वतःच्या मनोरंजनासाठी मी सनई बाहेर काढून वाजवतो.'' विश्वकेतुने आपली परिस्थिती कथन केली.

ह्याची कर्मकहाणी आपल्यासारखीच आहे. हे पाहून रंगनाथ थक्क झाला व थोडा वेळ स्तब्ध राहिला. नंतर भानावर येत त्याने म्हटलं, ''तुम्ही माझ्यापेक्षां वयाने लहान आहात, पण जीवनाचे मर्म तुम्ही फार लवकर ओळखलेत. स्वानुभवाच्या आधाराने तुम्ही योग्य मार्ग पत्करला आहेत. दोन घागरींवर पाय ठेवून उभा राहाण्याचा प्रयत्न केला तर धोका जास्त आहे. एक तर पुढें जाता येत नाही, कीं नीट उभे राहाता येत नाही, आणि जिवाला धोकाच अधिक! मीही हीच चूक केली. म्हणून माझी अशी दैना झाली आहे. मीदेखील तुमच्याप्रमाणेच दुसऱ्या एखाद्या राज्यांत जाऊन स्थायिक होतो.''

''अहो, एक निष्णात वैद्य म्हणून आपली कीर्ती जुनीच आहे. इथल्या लोकांची आत्ता कुठे मला वैद्य म्हणून मान्यता मिळते आहे. आपण दोघेही या शहरांत आनंदाने आपला व्यवसाय चालूं ठेवूं शकतो. तसं झालं तर दुधांत साखर! आपण हे गांव सोडून जाण्याची जरुर भासणारच नाही.'' विश्वकेतुने सांगितलं.

रंगनाथला त्याची विचारसरणी पटली. त्यानंतर दोघांनीही आपली वैद्यकी निष्ठेने आणि प्रामाणिकपणें चालूं ठेवली. साहजिकच लोकांचा विश्वास व आदर संपादन करुन दोघेही लोकप्रिय झाले.

भारताची ओळख - प्र[illegible]

१. संक्रांतिचा सण प्रत्येक राज्यांत वेगळ्या पद्धतीने साजरा केला जातो. त्यानुसार खालच्या जोड्या जमवा.

अ.पतंग उडवणें	१.तमिळनाड
ब.भात शिजवणें	२. केरळ
क.पर्वतावरच्या मंदिरात जाणे	३. गुजरात

२. पुराणकथेतला एक राजा आपल्या राज्यांत परत आला म्हणून दहा दिवस आनंदोत्सव केला गेला. हा राजा कोण?

१. युधिष्ठिर
२. रामचंद्र
३. महाबळी

३. या चित्रांतल्या नेत्याने एका धार्मिक उत्सवाला सामाजिक नवे परिमाण दिले व राष्ट्रीय भावना त्यामुळें चेतवली गेली. हे कुणाचे चित्र आहे व हा उत्सव कोणता?

४. या चित्रांतली मंडळी आनंदी दिसतात, पण चित्रांत कांहीतरी गडबड झालीय असं वाटतं. काय आहे बरं?

५. महमद पैगंबराचा मुलगा हुसेन याचा हुतात्मा दिवस मुसलमान धर्माचे लोक पाळतात. हा कोणता दिवस आहे?

अ. रमजान
ब. मोहरम   क. इद-उल्.फित्र

(उत्तरें पुढील महिन्यांत)

जुलैच्या कोड्याची उत्तरें

१. बृहस्पती
२. आर्यभट्ट
३. शेती/शेतकी
४. मदनमोहन मालवीय/बनारस हिंदू विद्यापीठ
५. रुरकी विद्यापीठ
६. डॉ. एल्.के. अनंतकृष्ण अय्यर.

गणेश पुराण

गजानन पंडिताच्या घरी कामधेनूसारखी एक दुभती गाय होती. नंद नांवाचा एक माणूस त्या गाईला चारा पाणी घालून तिचे दूध काढी व गजानन पंडिताला निर्भेळ दाट दूध आणून देई. स्वरकेसरीने नंदला लाभ देऊन त्याने काय करावयाचे ते त्याला चांगले पढवून ठेवले.

गणेश चतुर्थी पासून अनंतचतुर्दशी पर्यंतचा गणेशोत्सव सुरू झाला. त्या उत्सवाला मुलगी, जांवई व नातूगणेशभट्ट सर्वांना जवळच्या कल्याणी नगरीत घेऊन यायला गजाननाची बायको गेली होती. त्यांना यायला उशीर झाला.

गजानन पंडितांचे गायन ऐकण्यासाठी व भक्तिरसपान करण्यासाठी दुरुन रसिक श्रोते वातापी नगरीत येऊ लागले होते. त्या दिवशीच उत्सव प्रारंभ होणार होता. गजानन पंडिताचें गायन चतुर्थीला सुरू होणार होते. नंदने स्वरकेसरीने सांगितल्याप्रमाणे पेल्यांतल्या पाण्यांत ताजे आणलेले दूध ओतून तो गजानन पंडिताला दिले.

गजानन पंडिताने पेल्यातले पाणी मिसळलेले दूध पाहिले व आश्चर्यचकित होऊन विचारले - "नंदा, हे काय रे? आजपर्यंत तू दुधांत कधी पाणी घातले नाहीस." गजानन पंडिताने विचारतांच नंद ओरडून म्हणाला - "तो गणपती साक्षी आहे. मी दुधांत पाणी घालून आणले नाही. मी शपथ घेऊन सांगतो."

गजानन पंडिताशी नम्रपणे बोलणारा नंद त्या दिवशी असा निर्भयपणे ओरडत असलेला पाहून त्या वाटेने जाणारे लोक थक्क होऊन जागच्या जागी थबकले. त्याच वाटेने स्वरकेसरी जात होता. तो थोडा दूर उभा राहिला आणि मनांत गुदगुल्या

झाल्यासारखा पाहू लागला. गजानन पंडिताने थोड्याशा रागानेच डोळे वटारून नंदाला विचारले - "तू शपथ घ्यायलाही तयार झालास काय? घे तरी कोणाची शपथ घेतोस ते? पाहूं दे तरी!"

शपथच घ्यावी लागणार हे कळतांच नंद मागेपुढे करू लागलेला पाहून गजानन पंडिताने दरडावून विचारले - "असं काय पहातो आहेस? शपथ कां नाही घेत?" नंदा घाबरल्यासारखा झाला.

दूर उभा असलेला स्वरकेसरी शिष्टासारखा पुढे येऊन म्हणाला - "एवढा राग काढतां का त्याच्यावर? घे रे शपथ, सांगितलेले सरळ बोल, समोरचा दिवा विझवून घे शपथ! भिण्याचं कारण काय?" असे म्हणत त्याची समजूत घालीत असल्याचे त्याने सोंग केले.

नंदा स्वतःला सावरण्याचा प्रयत्न करीत धीर करून समोरच्या खोलीत सोन्याच्या गणेशमूर्तीसमोर जळत असलेल्या दिव्यासमोर जाऊन उभा राहिला. कांपऱ्या आवाजात म्हणाला, - "मी जर दुधांत पाणी घालून आणलं असेल तर माझे दोन्ही हात गळून पडूंदेत, नाही तर तसं म्हटलं असेल तर माझा गळा पडू दे!" असे म्हणत त्याने दिवा विझविला आणि डोळे घट्ट बंद करून घेतले.

गजानन पंडित थक्क होऊन पहात राहला. त्याचा कंठावरोध झाला. त्याच्या तोंडावाटे शब्दच फुटेचनात.

"ओ हो, येथवर गोष्ट आली होती वाटतं!" असं चार माणसं बोलत असतां स्वरकेसरी म्हणाला - "शपथ घे म्हणून म्हणायचं म्हणजे थट्टा का हो?" नंदाने स्वरकेसरीचा आवाज ओळखून डोळे उघडले आणि आपले हात जागच्या जागी असल्याचे पाहून घाईघाईने स्वरकेसरी होते तिकडे धावला.

त्याच वेळी बालगणेश भट्ट धांवत तेथे आला व म्हणाला - "आजोबा, मी गाडीतून उतरून धावत पुढे आलो. आजी वगैरे गाडीतून येत आहेत." असे म्हणत त्याने आजोबांकडे पाहिले व निश्चेष्ट उभा राहिला. तेथे जमलेल्या लोकांनी सांगितलेले ऐकल्यावर ओठ घट्ट दावून आणि कंबरेवर दोन्ही हात ठेवून ताठ उभा राहून म्हणाला - "नंदा, थांब!"

स्वरकेसरी बरोबर निघालेला नंदा मंत्रमुग्ध झाल्यासारखा जागच्या जागी थांबला आणि खोलीत दिवा अजून तसाच तेवत असलेला पाहून घाबरला.

बाल गणेशभट्ट म्हणाला - "तू दिवा चांगला मालवलेला नव्हतास असं वाटतं. म्हणून पुन्हां शपथ घे पाहू!"

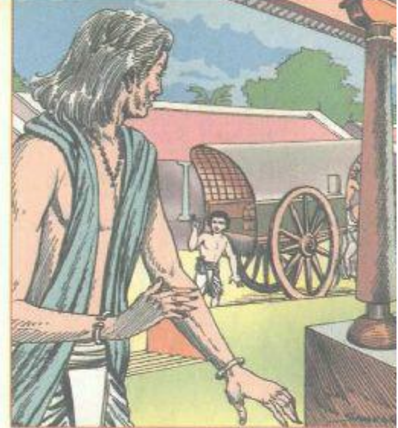
"कांही भ्यायचे कारण नाही, जा पुन्हा शपथ घे रे," नंदाच्या पाठीला खूण करून स्वरकेसरीने जायला सांगितले.

बाल गणेशभट्ट त्याला म्हणाला - "नंदा, मी म्हणतो ते बरोबर ऐक. तू असे म्हण. मी जर पाण्यांत दूध घालून दिले असेल तर माझे दोन्ही हात गळून पडू देत! असे म्हणून दिवा मालव."

नंदाला त्याच्या डोक्यावर घागरभर पाणी ओतल्यासारखं झालं. तो थरथर कांपत कांपऱ्या आवाजात म्हणाला - "दादा, मी नाही शपथ घेत! या स्वरकेसरींनी मला सांगितल्यासारखं मी पाण्यांत दूध घालून आणलं होते. दुधांत पाणी घालून आणलं नव्हतं अशी मी शपथ घेतली होती. माफ करा, मी चुकलो!" असे म्हणत घाईघाईने जाऊन चांगल्या दुधाचा तांब्या घेऊन आला व तो बाल गणेशभट्टच्या समोर ठेवून गुडघे टेकून उभा राहिला.

तेथे जमलेले सर्व लोक हसूं लागलेले पाहून स्वरकेसरी सर्वांची नजर चुकवून तेथून निसटला; कित्येक जण त्याच्या शोधार्थ धावले, तेव्हां बाल गणेशभट्ट जमलेल्या सर्व लोकांकडे पाहून म्हणाला - "पाहिलांत! या शपथा घेणारे आणि घेवविणारे सर्व लबाड आहेत! भोळ्याभावड्या लोकांना फसविणारे फसवे लोक आहेत!"

"होय रे बाबा! तू लहान आहेस, परंतु तू म्हणालास ते बरोबर आहे, सर्वांचे डोळे उघडले!" या शब्दांत मुलाची प्रशंसा करीत आणि गजानन

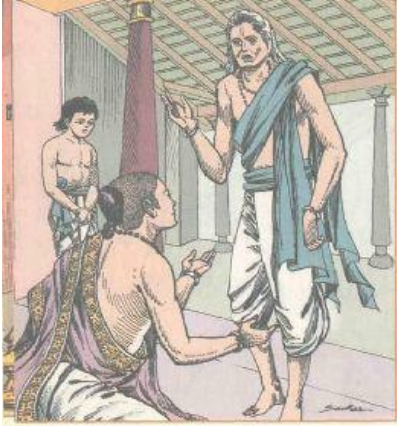
पंडिताचा अवरोधलेला कंठ मोकळा झाल्याबद्दल आनंद मानीत सर्व लोक तेथून निघून गेले.

गणेशभट्ट म्हणाला - "आजोबा! तुम्ही इतके मोठे विद्वान आहात; तरी भोळ्या भावड्या लोकांसारखे या आणाशपथांवर कसा काय हो विश्वास करता? आश्चर्यच आहे बुवा!"

गजानन पंडिताने बाल गणेशभट्टला पोटाशी घट्ट आवळून धरले व म्हणाले - "होय, बाबा गणेशा!" असे म्हणत असता रस्त्यावर गाडी येऊन थांबली.

गजानन पंडिताने डोळे उघडून पाहिले, पण बाल गणेश गाडीतून उडी मारुन बाहेर येत असलेला दिसला.

गजानन पंडिताच्या चेहऱ्यावर आनंदाबरोबर एक ज्योती झळकली. "गणेशा!" असे म्हणत अत्यंत आनंदाने आनंदभैरवीचे स्वर काढीत असल्यासारखे ओरडले.

गोष्ट संपवीत पावन मिश्र म्हणाले - "मुलांनो, तर आतां सांगा प्रथम बाल गणेश भट्ट म्हणून आला होता तो कोण रे? सांगा पाहू!" असे त्यांनी म्हणतांच मुले म्हणाली - "आणखी कोण? आपला गणपतीच, वातापी गणपतीच!" त्यांच्या स्वरांत मोठ्यांनीही आपला स्वर मिळविला, पावन मिश्र पुन्हां सांगू लागले -

"आजोबा!" असे म्हणत गणेश भट्ट हात पुढे करुन येत असता - "गणेशा!" म्हणत गजानन भट्टने नातवाला उचलून घेतले व नातवाला म्हणाले - "गणेशा! गणपतीने आमच्यावर अनुग्रह करून तुझे रूप घेऊन आला आणि आपले घर पवित्र केले. हे गजाननचे देऊळ आहे!" असे म्हणत साठी उलटलेल्या त्या म्हाताऱ्याने लहान मुलांसारख्या उड्या मारायला सुरवात केली आणि "तांडव नृत्य करी गजानन, धिमिकिट..." म्हणत आनंदभैरवी राग म्हणायला सुरवात केली. त्यांच्या त्या गायनाचा प्रतिध्वनी घंटेचा आवाज होतो तसा सर्व गावभर दुमदुमला.

गांवभर पसरलेल्या त्या आनंदभैरवीच्या स्वरांत मग्न होऊन स्वरकेसरी धावत येऊन गजानन पंडिताचे पाय धरून म्हणाला - "गुरुदेव! आपण क्षमा केली असे म्हणेपर्यंत मी हे पाय सोडणार नाही."

गजानन पंडिताने चट्दिशी खाली वाकून स्वरकेसरीला दोन्ही हात धरून उभे केलं व म्हणाले - "स्वरकेसरी! आपण निमित्त मात्र असतो. ही सर्व त्या गणपतीची लीला आहे! तुम्ही संगीत शास्त्राचे मंथन केलेले आहे. मी भक्ति व प्रेम यांना महत्व देऊन भक्तिरसात निमग्न होऊन गाणे म्हटले तरच संगीत उच्च दशेला पोचले असें मानतो, एवढेच. आता यापुढे सोन्याच्या गणेशमूर्ती सर्व तुझ्याच. हे सर्व सत्कार मला नकोसे वाटू लागले आहेत, या पुढे मी संगीत सभांतून कधी गाणे म्हणणार नाही." असे म्हणतांच बाल गणेश भट्ट म्हणाला - "आजोबा! तुम्ही घरांत बसून स्वतःच्या हौसेखातर गाऊं लागलात तर ते नाही चालणार."

गजानन पंडिताने हात जोडून गणपतीचे नमन केले व म्हणाले - "हे विघ्नहर्त्या गणनायका! तू माझ्या नातवाच्या तोंडी उपदेश केलास. आजपर्यंत मी तुझ्या इच्छेप्रमाणेच गायन करीत राहलो. यापुढे तुझे स्तवन करण्यासाठीच गायन करीन. ऐकणाऱ्याच्या हृदयांत तू वास कर. सत्कार समारंभांपासून मात्र मला वांचव."

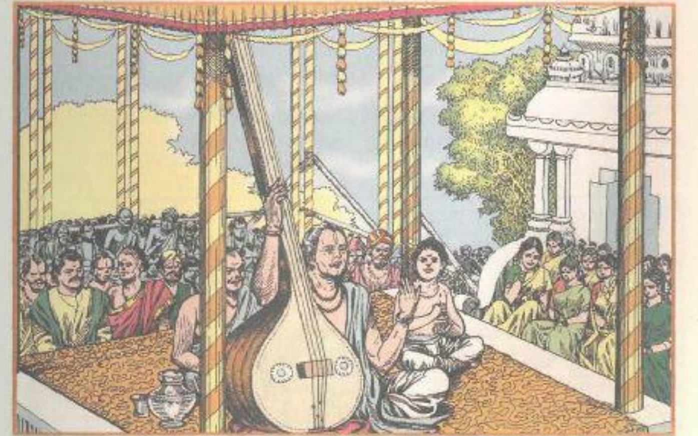
तेव्हां स्वरकेसरी म्हणाला - "गुरुदेव! आपण रचिलेली भक्ति गीते आपण म्हणतां त्या पद्धतीने गाणाऱ्या व्यक्तीसच सुवर्ण मूर्ती लाभेल. अशा तऱ्हेने तरी आमच्या हृदयांत तुमच्यासारखीच भक्तिभावना उत्पन्न होवो असा आशीर्वाद द्यावा!" असे म्हणत स्वरकेसरीने ओंजळ पुढे केली.

गजानन पंडिताची षष्ठ्याब्दी पूर्ती आली. त्या संदर्भात ते नकोनको म्हणत असतांही त्यादिवशी संध्याकाळी वातापि गणपतीच्या समोरच्या पटांगणात एक मोठी सभा झाली. पुष्पमालांनी सजविलेल्या व्यासपीठावर षष्ठ्यब्दी पूर्ती उत्सव समारंभ थाटामाटाने पार पडला.

गजानन पंडित हात जोडून म्हणाले - "कित्येक थोर पुरुषांनी संगीत आणि कविता भक्तीलाच अर्पण केली, आणि तोच सन्मार्ग म्हणून मानले. त्या सर्वांना मी नमन करतो. माझाही तसाच विश्वास आहे. त्याहून जास्त माझ्यात स्वतःचं विशेष असे कांही नाही." असे सांगून अनेक राग गुंफून गणपतीचे कीर्तिगान करीत गजानन पंडिताने रागगुच्छ प्रस्तुत केले. ते गायन ऐकत असतां नृत्य गणपतीचे जे स्वरूप श्रोत्यांच्या अंतरपटलावर अंकित झाले ते सर्वकाळ राहून गेले.

वातापि नगराच्या इतिहासात गजानन पंडिताचे चरित्र सुवर्णाक्षरांनी लिहिले गेले आहे, असे सांगून पावन मित्राने गजानन पंडिताची कथा संपविली.

एके दिवशी बरीचशी मुलं व त्यांच्या पाठीमागे गर्दीकरून उभे राहलेले मोठे लोक एका

चित्रकाराला लक्षपूर्वक पहात होते व ते चित्र काय असावे या विषयी परस्परांना विचारीत होते. त्या चित्रांत एक विचित्र हरिणाचे चित्र होते, ते हरिणाचे भूत असावेसे भासे. त्याच वेळी पावन मिश्रांनी सभा मंडपात पाऊल टाकले व मुले उत्सुकतेने व कुतूहलाने हरिणाचे चित्र पहात असल्याचे ओळखले व म्हणाले - "मुलांनो! या बसा, ती कथा मी सांगतो, ऐका!" असे सांगून ते गोष्ट सांगू लागले:

इंद्राने सगर चक्रवर्ती राजाच्या यज्ञासाठी म्हणून सोडलेला घोडा धरला आणि बांधून ठेवला. वृद्ध राजाचा यज्ञ निर्विघ्न पार पडला नाही. इंद्राने घोडा चोरून नेला.

वृद्ध महाराजांच्या अभिनंदन नांवाच्या मुलाने इंद्राला त्याचा भाग न देता यज्ञाचा आरंभ केला. इंद्राला भयंकर राग आला व त्याने कालाला पोटभर खायला प्यायला घालून अभिनंदनाचा यज्ञ उध्वस्त कर अशी विनंती केली.

काल हा वेळेचा अधिपती. प्राणिमात्राच्या जीवन मरणाचे मूळ कारण. कालाला यम धर्मराज असे ही म्हणतात.

कालाने यज्ञपुरुषाचे आवाहन केले व अभिनंदनाच्या यज्ञाच्या होमकुंडातून एक महाभयंकर असे प्राणिस्वरूप भूत निर्माण केले. तसे भूत पूर्वी कधीकोणी पाहिले किंवा ऐकलेही नव्हते, कीं त्याच्याविषयी कांही माहीतही नव्हते. म्हणून ऋत्विज अध्वर्यू वगैरे सर्व त्याला पाहून घाबरून पळाले. यज्ञवेदिका नष्ट झाली.

अभिनंदन हा गणेशभक्त होता. त्याचे गुरु वशिष्ठ म्हणाले - "राजा, मध्ये असे विघ्न येईल असे समजूनच होमकुंडासमोर मोठे स्वस्तिकपीठ तयार करविले होते. स्वस्तिक हे विघ्न दूर करील." राजाने तसे केले.

रांगोळीने काढलेल्या त्या स्वस्तिक केंद्रातून एका अद्भुत नादाचे कंपन बाहेर आले व त्या महाभयंकर भुताला जणूं कांही गिळून टाकले. रांगोळीचे कण मोठ्या उंदरासारखे बदलले, कित्येक राक्षसी मुंग्या त्या भुताच्या सर्वांगावर चढल्या आणि त्याचा चावा घेऊ लागल्या. ते भयंकर भूत जमिनीवर गडबडा लोळूं लागले आणि क्षणार्धात अदृश्य झाले.

(क्रमशः)

राजकन्येचा चांदोबा

फार पूर्वींची गोष्ट आहे ही. राजस्थानमधें एका राज्यांत लीलावती नांवाची एक आठ वर्षांची चिमुरडी राजकन्या होती. एकदा तिने खूपखूप मिठाई खाल्ली आणि तिची प्रकृति एकदम बिघडली.

राजवैद्यांनी तिला तपासले. आणि नंतर महाराजांना बोलावणे पाठवले. दालनांत पाऊल टाकताच राजाने लेकीला जवळ घेतले व घाबरलेल्या स्वरांत तिला विचारले, "बाळे, तुझी काय इच्छा आहे?"

"पिताजी, मला लगेच आत्ताच्या आत्ता चांदोबा हवा आहे. तो मिळाला कीं मी बरी होईन. या पलंगावरुन उठून हिंडायला फिरायला लागेन?" लीलावतीने मलूल स्वरांत म्हटलं.

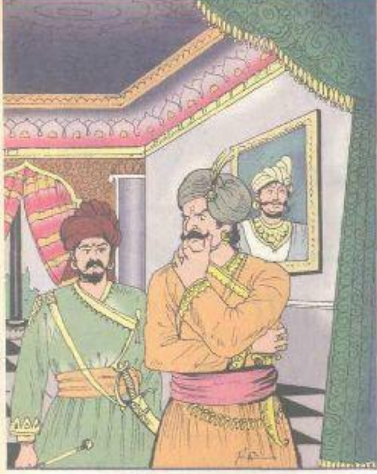
त्याकाळचे बरेच राजेरजवाडे अहंकारी असत. त्यांतले कांही तिरसटदेखील असत. मुलीने चंद्रासाठी मागणी केली आणि राजाने लागलीच भंपकपणे म्हटलं, "या लहानशा गोष्टीसाठी तू आजारी पडलीस काय? तुझ्या हातांत चांदोबा आलाच आहे असं समज." आणि त्याने सेनापतीला निरोप धाडला.

सेनापती आल्याबरोबर राजाने म्हटलं, "राजकन्या लीलावती चांदोबा मागते आहे. तो मिळाला कीं तिची प्रकृती ठीक होईल. कोणत्याही परिस्थितींत उद्यां इथें चंद्र यायला हवा. ही माझी आज्ञा आहे."

"चांदोबा?" सेनापती आश्चर्यचकित होऊन विचारुं लागला, "महाराज, राजकुमारीने आजपर्यंत जे जे मागितलं, ते सारं आणून दिलं. हत्तीचा दांत, मोर, माकड, रत्नें, माणकें, त्यांची प्रत्येक मागणी मी पूर्ण केली आहे. पण आता चांदोबा आणणें मला कसे शक्य आहे? ते काम माझ्या कुवती-बाहेरचे आहे. कारण हा आभाळांतला चंद्र आपल्यापेक्षां पांच हजार योजनांच्या अंतरावर आहे.

राजकन्येच्या दालनाच्या सातपटीने मोठा आहे. त्याची निर्मिती तांब्यापासून केली गेली आहे. असल्या भारी वजनाचा चंद्र आणणं अगदी

- अरुंधती -

अशक्य आहे. कृपा करुन आपण मला क्षमा करावी.''

हे उत्तर ऐकून राजा नाराज झाला व सेनापतीला म्हणाला, ''माझ्या दृष्टीसमोरुन लागलीच दूर हो! आणि राज्यांतल्या जादुगाराला पाठव.''

जादूगार लगेच तिथें उपस्थित झाला. राजाची आज्ञा त्याने सविस्तर ऐकली व नंतर त्याने सुरवात केली, ''महाराज, आपल्या राजकन्येचे मनोरंजन करण्यासाठी मी कित्येक वेळा निरनिराळ्या जादूंचे खेळ इथें केले आहेत. सात प्रकारचे अद्भुत चढाव, मंतरलेली काठी, वगैरे वस्तू मी त्यांना आणून दिल्या आहेत. परंतु चंद्रमा आणून देणे हे कुणालाही शक्य नाही. तो आपल्यापासून चार हजार योजनें दूर आहे. त्या शिवाय, त्याचा आकार आपल्या राजमहालापेक्षां दसपट मोठा आहे. आणि चंद्र हा शुद्ध लोण्याचा व सायीचा बनलेला आहे. आपण कृपया मला हे काम देऊं नये. माफी असावी!''

जादुगाराचे हे लांबलचक उत्तर ऐकून राजा जास्तच नाराज झाला. त्याने जादुगाराला परत पाठवले आणि राज्यांतल्या विद्वान गणितज्ञाला निरोप धाडून बोलावून घेतले. त्या तज्ञाने दालनांत पाय ठेवला नाही तोंच राजा कडाडून ओरडला, ''तुम्ही किती वर्षे आमच्यासाठी कायकाय केलं आहेत त्याची यादी सांगत बसूं नका. आमच्या राजकन्येसाठी चांदोबा कसा आणता येईल ते गणिताचा उपयोग करुन सांगा!''

गणिती पंडितांनी थोडा वेळ आंकडे मोड केली. विचारपूर्वक हिशेब करुन ते म्हणाले, ''महाराज, हा चंद्रमा आपल्यापासून बरोबर तीन हजार योजने आणि चार कोस एवढ्या अंतरावर असतो. चांदीच्या नाण्यासारखा तो चकचकीत व खणखणीत आहे. वाळू व चुना यांच्या मिश्रणांतून तो बनवलेला आहे. इतकंच नव्हे तर, त्याला आकाशांत इतका घट्ट चिकटून बसवलेला आहे कीं त्याला सोडवून आणता येणारच नाही. मीच नव्हे, तर कुणीही त्याला इथें आणूं शकणारच नाही. माझ्यावर दयादृष्टी ठेवा आणि मला यांतून सोडवा.''

आता मात्र संतापाने राजाचे चेहरा फुलून निघाला. गणितज्ञाला तिथून परत पाठवल्यानंतर राजाने आपल्या दरबारांतल्या विदूषकाला बोलवणे धाडले. राजकन्येच्या आजाराचे कारण सांगताना राजा विदूषकाला म्हणाला, ''चांदोबा इथून किती दूर आहे याबाबतींत सेनापती, जादुगार आणि गणितज्ञ यांचे विचार अगदी भिन्न आहेत.''

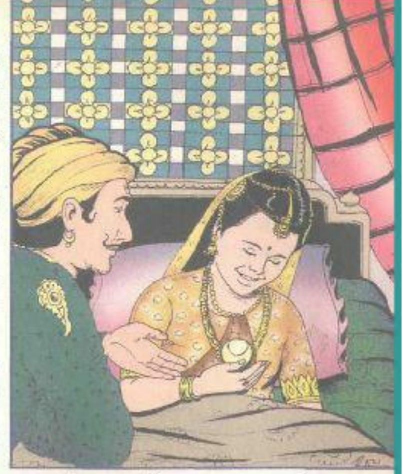
विदूषकाने आश्चर्य वाटल्यासारखे दाखवून म्हटले, ''महाराज, ही तर फारच नवलाईची गोष्ट आहे. हे राज्यांतले तिघेही अत्यंत बुद्धिमान गणले जातात! त्यांनी जे म्हटलंय, तो बरोबर असेलही. पण या सर्वापेक्षां राजकन्येच्या मनांत चंद्राविषयी काय कल्पना आहे हे प्रथम ऐकायला हवे. ते सर्वांत महत्त्वाचे आहे. त्यांच्या मनांत चांदोबा किती दूर असतो, किती मोठा दिसतो हे पाहणे आवश्यक आहे.''

राजाबरोबर विदूषक राजकन्येच्या महालांत गेला. तिच्या पलंगाजवळ जाताच तिने उत्सुकतेने विचारलं. ''आणलात कां चांदोबा?''

''राजकुमारी, हा तर माझ्या डाव्या हातचा खेळ आहे, पण त्यापूर्वी आपण मला सांगा कीं तो आपल्याला केवढा मोठा दिसतो, किती दूर राहातो आणि तो कशाचा बनवलाय ते माहीती आहे कां?'' विदूषकाने विचारले.

''मला कुणी विचारलं तर मी सांगीन ना! हा चांदोबा माझ्या हाताच्या करंगळीच्या नखाएवढा आहे. माझ्या या खिडकीच्याबाहेर जे हे झाड दिसतंय ना, तेवढा मोठा तो उंच आहे. आणि मी पाहिलंय, कधीकधी तो या झाडाच्या फांद्यात अडकलेला असतो, पण तरीसुद्धां चमकत राहातो. नाहीतरी तो सोन्याचाच केलेला आहे, तेव्हां चमकणारच.''

राजकन्येने आपल्या मनांतले विचार सांगितले. ''राजकुमारीजी! ठीक आहे. आता मला समजलं. आज रात्रीच मी या झाडावर चढून बसेन. चांदोबा फांदीत अडकला कीं मी त्याला पकडून लगेच घेऊन येईन.'' विदूषकाने राजकन्येला आश्वासन दिले. विदूषकाने तडक राजाच्या सोनाराला बोलावले आणि राजकन्येच्या बोटाच्या नखापेक्षां थोडा मोठा

असा सोन्याचा चांदोबा बनवायला बसवले.

सुरेखशा एका लहान हारांत तो चिमुकला चांदोबा सोनाराने छानपैकीं बसवला आणि विदूषकाजवल तो देताना सोनाराने विचारले, ''काय भानगड आहे ही? हे असं कशासाठी बनवायला सांगितलंत तुम्ही?''

''दिसत नाही कां तुला? अरे, हा चांदोबा आहे.'' विदूषकाने हंसतहंसत म्हटले.

''पण चांदोबा तर इथून तीन योजने लांब आहे, तो तांब्याचा आहे आणि गोल गरगरीत देखील आहे!'' सोनाराने म्हटले!

तिथून विदूषक सरळ राजकन्येकडे गेला आणि आपण बनवून घेतलेला चांदोबा त्याने तिच्या हातांत ठेवला तो बघून राजकन्येचा आनंद गगनांत मानेना. दुसऱ्याच दिवशी तिच्या प्रकृतीला आराम वाटायला लागला आणि ती बागेंत जाऊन उड्या मारायला लागली.

आता ती सदैव आनंदी व उत्साही दिसायला लागली. एका दिवशी तिच्या पतीने तिच्या आनंदाचे कारण काय असे विचारले.

चंद्रदेव बाळरुपांत रोज तिला भेटायला तिने त्याला कसा येतो ते तिने त्याला कौतुकाने सांगितले.

''चंद्रदेव कांही तुझा खरा मुलगा होऊं शकणार नाही. पण जर तो देव आहे, तर तो तुला बाळ होवो, असे वरदान देऊं शकेल.'' तिचा नवरा म्हणाला.

त्या रात्रीं चंद्रदेव आला तेव्हां ही फार गंभीर दिसत होती. ''अम्मा, तुला कसली आशा आहे?'' (तामिळमधें आसै म्हणजे आशा किंवा इच्छा).

''माझ्या दैवी पुत्रा, मला माझे स्वतःचे मूल हवे आहे.'' ती स्त्री म्हणाली.

''मी तुझ्यासाठी प्रार्थना करीन आणि तुझी इच्छा पुरी होईल.'' चंद्रदेवाने सांगितलं. ''पण मग तू मला विसरणार नाहीस ना?'' तो पुढें हंसून म्हणाला व परत गेला.

लौकरच त्या स्त्रीला एक गोंडस मुलगा झाला आणि तिचा आनंद गगनांत मावेना. आता तिचे बाळ तिच्याजवळ होते, पण रोज रात्रीं चंद्रदेवाला दूधभात खाऊं घालायला मात्र ती कधीही विसरली नाही.

अशी कांही वर्षें उलटली. एक दिवस ती आजारी पडली. जेव्हां आपला अंतिम क्षण जवळ आलाय असं तिला वाटलं तेव्हां तिने आपल्या मुलाला बोलावून सांगितलं, ''रात्रीं चंद्रदेव येईल. मी रोज देते तसा आजही तू त्याला दूधभात दे.''

आणि ती मरण पावली. त्या छोट्या मुलाने भात शिजवला, दूध गरम केले आणि तो चंद्रदेवाची वाट पहात बसला. चंद्र आला आणि अम्माला शोधूं लागला. ''ती आता नाही!'' तिच्या मुलाने सांगितले.

चंद्रदेवाला फार दुःख झाले, ''माझी अम्मावैसे!'' आणि तो दिसेनासा झाला. त्या रात्रीं आकाशांत चंद्र दिसला नाही.

त्या दिवसापासून, दर महिन्यांतून एक दिवस चंद्र आभाळांत अजिबात दिसत नाही, कारण पृथ्वीवरच्या त्याच्या या मानलेल्या अम्मासाठी तो शोक व्यक्त करतो. तो जसं शेवटी म्हणाला होता, ''माझी अम्मावासै'' आणि दिसेनासा झाला, तेव्हां पासून या दिवसाचे नांव अमावासै किंवा अमावास्या असे पडले.

बदला

उत्तरी पर्वताच्या पलीकडे मारुदेव नांवाचा एक जादुगार राहात होता. त्याला बरेच मंत्र येत होते, पण त्याने पैसे कमावण्यासाठीं त्यांचा उपयोग कधी केला नाही. म्हणून तो नेहमीच गरीब राहिला. त्याला लव नांवाचा एक मुलगा होता. पित्याने त्याला आपली सारी विद्या शिकवली होती.

लवला मात्र आपल्या विद्येचा उपयोग धन व कीर्ती मिळवण्यासाठी करायची इच्छा होती. म्हणून आपले गांव सोडून तो देशविदेशांत हिंडण्यासाठी निघाला. अनेक राजेरजवाड्यांनी त्याची जादू पाहून त्याला भरपूर बक्षिसें दिली. अशा तऱ्हेने फिरताफिरता तो तोरण देशांत पोंचला. तिथल्या राजाला भेटून आपल्या जादूचा प्रयोग करण्याची परवानगी त्याने मागितली.

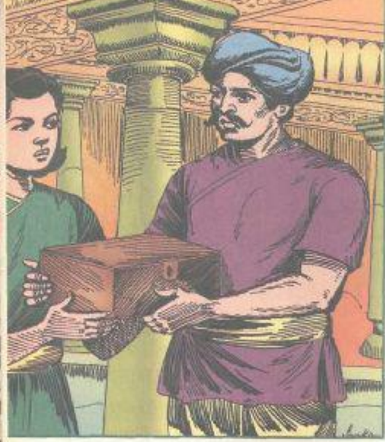
तोरण देशाच्या राजाला बऱ्याच वर्षानंतर एक मुलगा झाला. त्याची जन्मकुंडली बघून ज्योतिषांनी भाकित बर्तवलं होतं कीं जेव्हां तो दोन वर्षांचा होईल. तेव्हां एक जादुगार येईल आणि त्याच्यामुळें मुलावर संकट येईल. तेव्हांपासून जादू किंवा जादुगार हे नुसते शब्द ऐकले तरी राणी व राजा, दोघेही घामाघूम होत असत. आता लवने जेव्हां त्यांना सांगितलं कीं तो जादुगार आहे, तेव्हां राजा घाबरला. कारण राजपुत्र आता दोन वर्षांचा झाला होता. या जादुगारामुळें राजपुत्रावर कांही ना कांही विपरीत संकट आलं असतं.

राजाने मंत्र्याला सांगितलं, ''कांहीही होवो, या जादुगाराला परत धाडून द्या.'' मंत्र्याने लवला एकांतात बोलावून म्हटले, ''महाराजांना जादूचे प्रयोग पाहायला फार आवडतात. म्हणून तुमचा खास पाहुणचार करावा असं महाराजांनी सांगितलं आहे. आज तुम्ही पाहुणे म्हणून शाही अतिथी-गृहांत राहायचे आहे. उद्यां तुमच्या प्रयोगाची व्यवस्था करण्यांत येईल.''

लव फारच खूष झाला. त्या रात्री मंत्र्यांने लवच्या अन्नांत विष मिसळले व त्याला खाऊं घातले. पहांट होताच नोकरांतर्फे त्याचे प्रेत पुरुन टाकण्याची व्यवस्था केली गेली.

हे सर्व जरी गुपचुप झालं असलं तरी ही बातमी शहरांत पसरली. कांही दिवसांनंतर ही बातमी मारुदेवापर्यंत पोंचली. ही गोष्ट खरी आहे

- ओमप्रकाश -

किंवा नाही याचा शोध घेण्यासाठीं मारुदेव स्वतःच निघाला. ज्या मार्गानें लव गेला तोच मार्ग मारुदेवाने निवडला. वाटेंत ठिकठिकाणीं तो जादूचे प्रयोग करीत होता, आणि मग तो तोरण देशांत पोंचला. लव तोरण देशांत आला होता हे बऱ्याचजणांना ठाऊक होतं. पण तो कुठून आला, कुठे गेला हे कांही कुणाला सांगता येईना. लवला राजवाड्यांत पाहुणा म्हणून बोलावले व त्याच्यावर विषप्रयोग केला गेला हे देखील त्याने ऐकलेलं होतं.

मारुदेव स्वतः एक भला माणूस होता. पण जेव्हां त्याला कळलं कीं आपल्या मुलाला विनाकारण मारलं गेलं आहे, तेव्हां त्याने याचा सूड घेण्याचा निश्चय केला. तो राजवाड्याच्या आसपास हिंडत होता. जेव्हां राजकुमाराला हिंडवण्यासाठीं म्हणून दासी बाहेर पडली. तेव्हां त्याने आपल्या विद्येने तिला मूर्छित केले, आणि राजकुमाराला उचलून घेऊन तो आपला गांवी परत गेला. घरीं पोंचल्यानंतर त्याने राजपुत्राचे कपडे, दागिने काढून एका पेटींत नीट ठेवले आणि आपल्या मुलाप्रमाणें त्याचे पालन पोषण करण्यास त्याने सुरवात केली.

आपल्या मुलाला कुणीतरी उचलून नेले आहे हे समजल्यावर तोरणचा राजा फारच दुःखी झाला. त्याने इतकी अतोनात काळजी घेऊन सुद्धां एकुलता एक पुत्र नाहीसा झाला. मुलासाठी शोकाकुल झालेल्या राजाचे सांत्वन करताना मंत्री म्हणाला, "महाराज, आपण दुःख आवरावे. जे नशिबांत लिहीलेलं असतं, ते अटळ असतं. माणस युवराजांना घेऊन जाणारा माणूस एक जादुगार असला पाहिजे. आपण ज्या तरुणाला मारलं, त्याचा पिता किंवा इतर कुणी आप्त! आपणच हे संकट आपल्या हातांनी ओढवून घेतलेलं आहे. पण आपल्या ज्योतिषांनी सांगितलेले होते कीं मुलाच्या प्राणाला धोका नाही. योग्य वेळीं तो स्वतः आपल्या राज्यांत परत येईल."

लवची जेव्हां हत्त्या झाली होती. तेव्हां त्याचे वय सोळा वर्षांचे होते. राजपुत्र सोळा वर्षांचा होईपर्यंत त्याला जादुगाराने सांभाळले; आणि नंतर तो सूड घेण्याच्या विचाराने राजपुत्रासह तोरण देशीं आला. त्याने राजकुमाराला सांगितलं, "बाळ, तू ही पेटी घेऊन राजाच्या दर्शनासाठीं जा. जेव्हां तू छोटा होतास, तेव्हां तुझ्या थोरल्या भावाने याच तोरण राजाचा पाहुणचार स्वीकारला होता. राजाने त्याला जे इनाम दिलं त्याच्याबदली

ही पेटी तू घेऊन आला आहेस असं तू महाराजांना सांग."

राजपुत्राने विचारलं, "मला एका थोरला भाऊ होता? तुम्ही अगोदर कधीं कसं त्याबद्दल बोलला नाहीत?"

"आधी मी जे सांगतोय ते कर. म्हणजे ला तुझ्या भावाबद्दल आपोआप माहिती कळेल!" मारुदेव त्याला म्हणाला.

ती पेटी घेऊन राजवाड्याकडे महाराजांच्या दर्शनासाठी राजपुत्र गेला. त्याने राजाला वंदन करुन म्हटले, "महाराज, मी मारुदेव जादुगाराचा मुलगा आहे. बऱ्याच वर्षांपूर्वी माझा भाऊ इथें जादूचे प्रयोग करायला आला होता. त्याचा पाहुणचार राजवाड्यावर झाला व त्याला इनाम देखील मिळाले होते. त्याबद्दल माझ्या वडिलांनी ही संदूक आपल्याला द्यायला सांगितली आहे." त्याने ती संदूक राजाच्या समोर ठेवली. राजाने ती पेटी उघडून पाहिले तर जेव्हां राजपुत्र हरवला तेव्हां अंगावर असलेले कपडे व दागिने त्यांत होते.

अतीव दुःख व संतापाने राजाला मान राहिले नाही. रागाच्या भरांत त्याने आपल्याच मुलाला मारण्याचा प्रयत्न केला. त्याला आवरत मंत्रीजींनी म्हटले, "घाई करुं नये. हे कपडे, दागिने युवराजांचे आहेत हे खरं आहे. पण जर त्याने युवराजांना ठार मारले असते, तर हे कपडे त्याच वेळीं पाठवले असते. या मुलाचे वयही युवराजांच्या वया इतकेच दिसते आहे."

राजासमोर ठेवलेल्या पेटींतून मंत्र्यांनी एकएक वस्त्र उचलून पाहिले. त्यांच्याखाली एक चिठ्ठी ठेवलेली होती. त्यांत लिहीले होते, "राजन्, तू स्वतःच्याच मुलाची हत्त्या केली आहेस. माझ्या मुलाला तू ठार मारले होतेस, त्याचा बदला मी अशा तऱ्हेने घेतला आहे."

ती चिठ्ठी बघून प्रथम राजा घाबरला. जर मंत्र्याने त्याला आवरले नसते तर जादुगाराला जसे वाटले तसे त्याने आपल्याच मुलाला रागाच्या भरांत ठार मारले असते. राजाला आपल्या अविचारीपणाचा राग आला. त्याने आपल्या मुलाला प्रेमाने जवळ घेतले व मिठी मारली. त्याने जादुगाराला बोलावून घेतले व त्याच्या मुलाला विनाकारण मारल्याबद्दल त्याची क्षमा मागितली, आणि राजाने त्याला एक जहागीर बक्षीस दिली.

